

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ
МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 3

МАРТ 1924

ГОД. ХЛІ

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I.

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. Величанства Краља од 22 марта 1924 године, постављени су:

у Министарству Просвете :

за инспектора, са правима чиновника I категорије 3. групе Јеротије Новитовић, директор женске гимназије у Нишу, по потреби службе;

код Великог Жупана Силешке Области :

за просветног референта, са правима чиновника I категорије 3. групе Видо Петричевић, директор гимназије у Сплиту;

код Великог Жупана Дубровачке Области :

за просветног референта, са правима чиновника I категорије 4. групе Јосип Чичин, професор гимназије у Дубровнику.

ДЕКРЕТИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Декретом Господина Министра Просвете, постављени су:

у Министарству Просвете :

за писаре, са правима и припадностима чиновника II категорије 5. групе: Љубица Вукотићева и Вукосава Николић, пређашњи писари Министарства Просвете.

у Државној Штампарији у Београду :

- за техничког фактора са платом и припадностима чиновника III категорије
2. групе г. Михаило Грујић, ранији фактор Државне Штампарије у Београду; и
  - за рачунског фактора са платом и припадностима чиновника III категорије
  3. групе г. Божидар Ђорђевић, управник Државне Штампарије на Цетињу.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 21. фебруара 1924 године стављен је у стање покоја, а на основи чл. 141 закона о чиновницима и осталим државним сљужбеницима грађанског реда Петар Типа, инспектор за наставу, с правом на пензију која му припада према годинама службе.

Указом Његовог Величанства Краља од 24 фебруара 1924 године стављен је у стање покоја, на основи § 70. закона о чиновницима грађанског реда, а у вези са чл. 243 закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда Јово Лазаревић, фактор Државне Штампарije на Цетињу, с правом на пензију која му припада према годинама службе.

ВИША НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. Величанства Краља од 28 децембра 1923 године, постављен је.

на Медицинском Факултету Универзитета у Београду:
за редовног контрактуралног професора фармакологије Д-р Арнолд Холсте, професор Универзитета у Јени.

Указом Његовог Величанства Краља од 8 фебруара 1924 године постављени су:

на Универзитету у Загребу:
за ванредне професоре са платом и припадностима чиновника I категорије 4. групе:
Д-р Стјепан Матичевић, гимназијски професор и приватни доцент истог Универзитета;

Д-р Стјепан Бақшић, приватни доцент и
Д-р Драгутин Книвалд, приватни доцент.

Указом Његовог Величанства Краља од 21 фебруара 1924 године постављени су:

на Универзитету у Београду:
за редовног професора Хрватске Историје и помоћних историјских наука, са платом и припадностима чиновника I категорије 3. групе Д-р Виктор Новак, професор Универзитета у Загребу; и
за ванредног професора за француски језик и књижевност Д-р Миодраг Ибровац, професор реалке са припадностима чиновника 4 групе I категорије.

Указом Његовог Величанства Краља од 24 фебруара 1924 године постављени су за редовне професоре Београдског Универзитета са правима чиновника I категорије 2. групе, и то:

на Пољопривредном Факултету:
Д-р Јулије Вагнер и Д-р Јован П. Марков, досадашњи редовни контрактурални професори истог факултета;

на Медицинском Факултету:
Д-р Рихард Буријан, досадашњи редовни контрактурални професор истог факултета;

на Философском Факултету:
Д-р Степан Куљбакин, досадашњи редовни контрактурални професор факултета у Скопљу.

ДЕКРЕТИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Декретом Господина Министра Просвете постављени су:

на философском факултету у Београду:

за асистента етнологије, са платом и припадностима чиновника I категорије 9 групе са 60% полагајне плате, Митар Влаховић, дипломирани философ.

за асистента за зоологију, са платом и припадностима чиновника I категорије 9 групе, са 60% полагајне плате, Спасоје Гарзичић дипломирани философ.

на философском факултету у Скопљу:

за доцента за нову историју, са платом и припадностима чиновника I категорије 7 групе Д-р Јосип Матасовић, чувар Музеја у Загребу.

на техничком факултету у Београду:

за асистента Миливоје Ракић, дипломирани студент техничког факултета, у 9 групи I категорије, са првим степеном основне плате и 60% полагајне плате.

СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I.

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 30 јануара 1924 године постављена је:

у II женској гимназији у Београду:

за професора по чл. 17. уредбе о регулисању положаја наставницима ратом ометеним у полагању државнога испита од 14 фебруара 1920 године Даринка Николић, предметна учитељица исте школе.

Указом Његовог Величанства Краља од 21 фебруара 1924 год. постављени су:

у II мушкој гимназији у Београду:

за професора Петар Иванишевић, професор женске учитељске школе у Сомбору, по молби;

у реалци у Лесковцу:

за професора Иван Рубчић, професор у пензији, са платом и припадностима чиновника I категорије 5 групе.

Указом Његовог Величанства Краља од 8 марта 1924 године постављени су:

у гимназији у Белој Цркви:

за директора са правима чиновника I категорије 3 групе, Милан Петковић, инспектор Министарства Просвете;

у IV мушкој гимназији у Београду:

за директора Михајло Марковић, директор женске гимназије у Нишу;

у реалци у Београду:

за директора Љубомир Миловановић, директор гимназије у Крушевцу;

у I мушкој гимназији у Крагујевцу:

за директора Милан Петровић, професор гимназије у Пожаревцу;

у гимназији у Крушевцу:

за директора Милан Томић, професор исте гимназије;

у реалци у Лесковцу:

за директора Глигорије Хаџи-Ташковић, инспектор битолске области;

у женској гимназији у Нишу:

за директора Јеротије Новитовић, директор реалке у Лесковцу;

у II гимназији у Сарајеву:

за директора Крста Крсмановић, начелник Одељења за Просвету и Вере при Покрајинској Управи у Сарајеву.

Указом Његовог Величанства Краља од 13 марта 1924 године постављени су:

у реалци у Београду:

за учитеља вештина Јован Зорко, учитељ вештина III мушке гимназије у Београду, по службеној потреби;

у женској гимназији у Нишу:

за професора Димитрије Марчић, професор II мушке гимназије у Београду, по молби;

у гимназији у Кошору:

за директора, са правима чиновника I категорије 3 групе, Д-р Лав Нетовић, професор исте школе.

Указом Његовог Величанства Краља од 22 марта 1924 године постављени су за директоре са правима чиновника I категорије 3 групе:

у IV мушкој гимназији у Београду:

Илија Лалевић, професор II мушке гимназије у Београду;

у реалци у Лесковцу:

Михаило Марковић, директор IV мушке гимназије у Београду;

у женској гимназији у Нишу:

Глигорије Хаџи-Ташковић, директор реалке у Лесковцу;

у гимназији у Силишту:

Јуриј Лушић, досадашњи директор реалке; и

у реалци у Силишту:

Вилим Грос, досадашњи инспектор, сви по службеној потреби.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 21 фебруара 1924 године, на основи чл. 141 тач. 1. и чл. 239 друга алинеја закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, стављени су у стање покоја с правом на пензију, која им припада према годинама службе:

Сава Антоновић, директор реалке у Београду;

Лука Лазаревић, директор IV мушке гимназије у Београду;

Панга Милановић, директор I мушке гимназије у Крагујевцу;

Сретен Хаџић, управитељ учитељске школе у Вршцу;

Цветко Петковић, директор и професор гимназије у Пријепољу;

Ђура Димић, професор I мушке гимназије у Београду;

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Павле Аршинов, професор I мушке гимназије у Београду;
Јанићије Поповић, професор III мушке гимназије у Београду;
Аћим Аиђелковић, професор III мушке гимназије у Београду;
Павле Софрић, професор IV мушке гимназије у Београду;
Владислав Сантнер, професор гимназије у Неготину;
Ђура Врбавац, професор гимназије у Параћину;
Милош Т. Николић, професор гимназије у Крушевцу;
Јосиф Маринковић, професор II мушке гимназије у Београду,
Лазар Крџалић, професор гимназије у Ваљеву;
Александар Јорговић, професор женске учитељске школе у Београду;
Светозар Дамјановић, професор женске учитељске школе у Сомбору;
Јулка Јанићка, професор II женске гимназије у Београду;
Станка Глишићева, професор II женске гимназије у Београду;
Стеван Никшић, професор IV мушке гимназије у Београду;
Димитрије Матејић, учитељ вештина гимназије у Вел. Бечкереку;
Миле Магдић, професор I гимназије у Загребу;
Матија Ковачевић, професор I гимназије у Загребу;
Божо Ившић, професор I реалке у Загребу;
Петар Ненин, професор I реалке у Загребу;
Рудолф Шега, професор I реалке у Загребу;
Ђорђе Магарашевић, професор II женске реалне гимназије у Загребу;
Ватрослав Рожић, професор II гимназије у Загребу;
Глиго Плетикосић, директор трговачке школе у Брчком;
Фрања Харазим, професор гимназије у Бања Луци;
Иван Братичевић, професор гимназије у Мостару;
Јосип Новак, професор I гимназије у Сарајеву;
Јосип Сасо, професор гимназије у Сплиту;
Антун Сасо, професор гимназије у Котору;
Антоније Вучетић, професор гимназије у Дубровнику;
Марцел Кушар, професор гимназије у Шибенику;
Никола Цар, професор Поморске Академије у Дубровнику;
Франц Новак, директор I државне гимназије у Љубљани;
Иван Кошан, професор гимназије у Марибору;
Емилијан Лилек, професор гимназије у Цељу;
Матеј Сухач, професор гимназије у Цељу;
Алојзиј Тавчар, професор реалке у Љубљани;
Д-р Иван Тертник, професор реалне гимназије у Љубљани;
Игнациј Фајдига, директор гимназије у Крању.

Указом Његовог Величанства Краља од 21 фебруара 1924 године, на основи чл. 141 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда и чл. 72 Закона о средњим школама, стављени су у стање покоја с правом на пензију, која им припада према годинама службе.

Милић Сретеновић, професор III мушке гимназије у Београду; Владимир Радивојевић, професор IV мушке гимназије у Београду; Вицко Трипковић, директор гимназије у Котору.

Указом Његовог Величанства Краља од 21 фебруара 1924 године, на основи чл. 133 тач. 1 и 141 тач. 3. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда и чл. 72 Закона о средњим школама, стављен је у стање покоја с правом на пензију, која му припада према годинама службе: Боривоје Поповић, професор III мушке гимназије у Београду.

Указом Његовог Величанства Краља од 21 фебруара 1924 године, на основи чл. 111., 133 тач. 2 и 141 тач. 3 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, стављен је у стање покоја Милан Зделар, директор реалне гимназије у Сремској Митровици, с правом на пензију која му припада према годинама службе.

Указом Његовог Величанства Краља од 21 фебруара 1924 године, на основи § 70 досадашњег закона о чиновницима грађанског реда а у вези са чл. 226, 239 и 243 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, стављен је у стање покоја Радивоје Русовић, учитељ вештина гимназије у Врању с правом на пензију, која му припада према годинама службе.

Указом Његовог Величанства Краља од 8 марта 1924 године, на основи чл. 141 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда и чл. 72 Закона о средњим школама, стављени су у стање покоја: Живко Петровић, директор гимназије у Белој Цркви и Петар Илић, професор III мушке гимназије у Београду, с правом на пензију, која им припада према годинама службе.

Указом Његовог Величанства Краља од 22 марта 1924 године, на основи чл. 239 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, стављени су у стање покоја по молби: Лепосава Ивановић, професор II женске гимназије у Београду и Владислав Новосел, учитељ вештина I мушке гимназије у Београду, с правом на пензију која им припада према годинама службе.

ДЕКРЕТИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Декретом Господина Министра Просвете постављени су:

у гимназији у Алексинцу:

за супленте: Стојан М. Петковић, привремени предметни учитељ исте школе и Петар Петровић, дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са 60%⁰/₀ положајне плате, основном платом првог степена и станарином у 1350 динара годишње.

у гимназији у Аранђеловцу:

за суплента, Живорад Поповић, привремени предметни учитељ исте школе и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60%⁰/₀ положајне плате и станарином у 1800 динара годишње;

у I мушкој гимназији у Београду:

за професора, Момчило Настасијевић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат, у 8 групи I категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1800 динара годишње;

у II мушкој гимназији у Београду:

за учитеља вештина Јосип Цар, привремени учитељ вештина и испитани учитељ вештина исте школе у 4 групи II категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1200 динара годишње;

у III мушкој гимназији у Београду:

за суплента, Александар Окановић, суплент у оставци, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена и станарином у 1350 динара годишње;

за професора, Д-р Јурај Мађарец, суплент исте школе и испитани професорски кандидат;

у IV мушкој гимназији у Београду:

за суплента, Милош Митић, суплент у оставци, у 9 групи I категорије, са 60% полагајне плате, основном платом првог степена и станарином у 1350 дин. годишње;

у реалци у Београду:

за суплента, Душан Матић, писар I класе Министарства Просвете и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са 60% полагајне плате, основном платом првог степена и станарином у 1350 динара годишње;

у I женској гимназији у Београду:

за супленте: Вера Топаловићева, дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије са 60% полагајне плате, основном платом првог степена и станарином у 1350 динара годишње и Љубица Драговић, суплент гимназије у Велесу, по молби;

у II женској гимназији у Београду:

за професоре: Ружица Богдановићева и Јелена Живковићева, супленти исте школе и испитани професорски кандидати у 8 групи I категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1800 динара годишње;

за супленте: Надежда Ч Петровићева и Марта Кречаревићева, дипломирани студенти философије, у 9 групи I категорије, са 60% полагајне плате, основном платом првог степена и станарином у 1350 динара годишње;

у гимназији у Бишољу:

за професора, Михајло Ђукић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат у 8 групи I категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1800 динара годишње;

у гимназији у Ваљеву:

за учитеља вештина, Милица Аћимовић, привремена учитељица вештина исте школе и испитани учитељ вештина, у 3 групи III категорије са основном платом другог степена и станарином у 765 динара годишње;

у гимназији у Великом Бечкереку:

за професора, Милош Станојевић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат, у 8 групи I категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1800 динара годишње;

за суплента, Здравко М. Поповић, привремени предметни учитељ исте школе и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1350 динара годишње;

у реалци у Вршцу:

за професора, Никола Рашајски, суплент исте школе и испитани професорски кандидат, у 8 групи I категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1800 динара годишње;

за супленте: Сибинка Јевтићева и Даринка Тодоровић, привремене предметне учитељице исте школе и дипломирани студенти философије, у 9 групи I категорије са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1350 динара годишње; Павле Јефтић, суплент гимназије у Куманову и Димитрије Ђорђевић, суплент гимназије у Шапцу;

у гимназији у Горњем Милановцу:

за супленте: Фанија Талевићева, привремена предметна учитељица исте школе и дипломирани студент философије и Јелена Хајдуковић, дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са 60% полагајне плате; основном платом првог степена и станарином у 1350 динара годишње;

у гимназији у Зајечару:

за учитеља вештина, Стеван М. Станковић, привремени учитељ вештина исте школе и испитани учитељ вештина, у 4 групи II категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1200 динара годишње;

у гимназији у Јагодини:

за професора, Драгутин Павловић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат у 8 групи I категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1800 динара годишње;

у гимназији у Књажевцу:

за суплента, Босилка Трифунац, дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије са 60% полагајне плате, основном платом првог степена и станарином у 1350 динара годишње;

у I мушкој гимназији у Крагујевцу:

за суплента, Илија Јовановић, привремени предметни учитељ исте школе и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1800 динара годишње;

у гимназији у Краљеву:

за суплента, Радослав Павловић, привремени предметни учитељ исте школе и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1800 динара годишње;

у гимназији у Крушевцу:

за супленте: Радоје Кнежевић, Десанка Кнежевићка и Селена Агатоновић привремени предметни учитељи исте школе и дипломирани студенти философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1800 динара годишње;

у гимназији у Куманову:

за професора, Мираш Кићовић, професор реалке у Вршцу, по службеној потреби;

у женској гимназији у Нишу:

за супленте: Ружица Јовановићева, привремена предметна учитељица исте школе и Стана Дадић, дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1350 динара годишње;

у мушкој гимназији у Нишу:

за суплента, Владимир Аранђеловић, привремени предметни учитељ исте школе и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1350 динара годишње;

у гимназији у Новој Вароши:

за суплента, Милан Цветковић, дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1800 динара годишње;

у гимназији у Новом Врбасу:

за суплента, Риста Ковијанић, суплент гимназије у Сомбору, по службеној потреби;

у гимназији у Новом Пазару:

за суплента, Мираш Чукић, привремени предметни учитељ исте школе и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1800 динара годишње;

у гимназији у Пејровцу (Бачка):

за суплента, Михаило Рапош, привремени предметни учитељ исте школе, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1800 динара годишње;

у гимназији у Пећи:

за професора, Велимир Јојић, професор у оставци, у 7 групи I категорије, са основном платом трећег степена у 5520 динара, полагајном платом у 5400 динара и станарином у 1800 динара годишње;

за суплента, Стеван Гошовић, дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1350 динара годишње;

у гимназији у Подгорици:

за професора, Марко Кнежевић, професор Битољске Богословије, по службеној потреби; и

за суплента, Петар М. Божовић, привремени предметни учитељ исте школе и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена и станарином у 1350 динара годишње;

у гимназији у Приштини:

за професора, Светомир Тадић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат, у 8 групи I категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1800 динара годишње; и

за суплента, Крста Љумовић, привремени предметни учитељ исте школе и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1350 динара годишње;

у гимназији у Смедереву:

за суплента, Љубомир Петровић, суплент у оставци, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1350 динара годишње;

у гимназији у Србобрану:

за суплента, Милан Петровић, привремени предметни учитељ исте школе и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1350 динара годишње;

у гимназији у Суботици:

за професора, Симеон Пилић, суплент-катихета исте школе и испитани професорски кандидат, у осмој групи I категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1800 динара годишње;

у гимназији у Ђурији:

за професора, Димитрије Мишић, суплент исте школе и испитани професорски кандидат, у 8 групи I категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1800 динара годишње;

за суплента, Душан Вукићевић, привремени предметни учитељ исте школе и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1800 динара годишње;

у мушкој гимназији на Цетињу:

за суплента, Никола Латковић, привремени предметни учитељ исте школе и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1350 динара годишње;

у гимназији у Чачку:

за суплента, Бранислав Кнежевић, дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првога степена, 60% полагајне плате и станарином у 1350 динара годишње; и

за учитеља вештина, Петар Лазаревић, привремени учитељ вештина исте школе и испитани учитељ вештина, у 4 групи II категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1200 динара годишње;

у гимназији у Шајцу:

за суплента, Петар Комненовић, суплент реалке у Вршцу, по службеној потреби;

у Вишој Трговачкој Школи у Новом Саду:

за суплента, Милисав Сакулац, привремени предметни учитељ исте школе и дипломирани студент философије, у 9 групи I категорије, са основном платом првог степена, 60% полагајне плате и станарином у 1350 динара годишње;

у Вишој Трговачкој Школи у Панчеву:

за професора, Виљем Дарваш, професор Више Трговачке Школе у Великом Бечкереку, по молби.

у Вишој Трговачкој Школи у Суботици:

за суплента, Стеван Калман, суплент гимназије у Ваљеву, по молби.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ОСТАВКЕ

- Одлуком Господина Министра Просвете уважена је оставка на државну службу:
- Наси Остојић, привременој предметној учитељици гимназије у Аранђеловцу — СНБр. 3427 од 1 марта 1924 године;
- Славку Нетковићу, привременом предметном учитељу гимназије у Беранама — СНБр. 3568 од 1 марта 1924 године;
- Светолику Суботићу, супленту гимназије у Битољу, — СНБр. 3466 од 1 марта 1924 године;
- Димитрију Ђорђевићу, супленту реалке у Вршцу, — СНБр. 4998 од 22 марта 1924 године;
- Раиси Деп, привременој предметној учитељици гимназије у Куманову, — СНБр. 5218 од 16 марта 1924 године;
- Даници Славковићевој, учитељу вештина гимназије у Лозници, — СНБр. 19672/23 од 22 марта 1924 године;
- Д-р Константину Перићу, супленту гимназије у Неготину, — СНБр. 4370 од 22 марта 1924 године;
- Љубомиру Петровићу, супленту мушке гимназије у Нишу, — СНБр. 2541 од 14 фебруара 1924 године;
- Стојану Церовићу, супленту гимназије у Прокупљу, — СНБр. 5176 од 26 марта 1924 године;
- Михајлу Крњевићу, професору I гимназије у Сарајеву, — СНБр. 4516 од 19 марта 1924 године;

Елемеру Корани, професору гимназије у Сомбору, — СНБр. 4492 од 18 марта 1924 године;

Николи Капустину, супленту гимназије у Србобрану, — СНБр. 3963 од 10 марта 1924 године;

Душану Лаврњи, супленту гимназије у Ужицу, — СНБр. 4572 од 18 марта 1924 године.

ОТПУШТАЊА

Одлуком Господина Министра Просвете, а на основи одлуке Комитета Министара од 31-ХП-1923 године Пов.Бр. 9796 и чл. 243. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанскога реда, отпуштени су из државне службе:

Миленија Роглићева, привремена предметна учитељица гимназије у Алексинцу;

Даница Томићева, привремена предметна учитељица гимназије у Алексинцу;

Сузана Милић, привремена предметна учитељица II женске гимн. у Београду;

Зорка Модунова, стална хонорарна наставница II женске гимназије у Београду;

Бабета Ускоковић, стална хонорарна наставница III женске гимн. у Београду;

Никола Д. Дроњак, привремени учитељ вештина IV мушке гимн. у Београду;

Димитрије Јефтовић-Полимац, стални хонорарни наставник гимн. у Беранама;

Ибрахим Зејниловић, стални хонорарни наставник (вероучитељ) гимназије у

Беранама;

Мата А. Перичевић, привремени предметни учитељ гимназије у Вел. Бечкереку.

Алојз Погачник, стални хонорарни наставник гимназије у Великом Бечкереку;

Радован С. Пекић, стални хонорарни наставник гимназије у Врању;

Даринка Одовићева, привремена предметна учитељица гимназије у Куршумлији;

Иван Ј. Грегорац, привремени предметни учитељ реалке у Лесковцу;

Александар С. Живуловић, привремени предметни учитељ гимназије у Јагодини;

Станислав К. Воларић, привремени учитељ вештина гимназије у Крушевцу;

Шимо Парашиловац, привремени предметни учитељ мушке гимназије у Нишу;

Васа Богданов, привремени предметни учитељ гимназије у Новом Врбасу;

Јован Милошевић, привремени предметни учитељ гимназије у Новом Пазару;

Драгутин М. Мајер, стални хонорарни наставник гимназије у Новом Врбасу;

Миленко С. Милић, стални хонорарни наставник гимназије у Панчеву;

Филип Пановић, привремени учитељ вештина гимназије у Пећи.

Милош Ив. Пејчић, привремени учитељ вештина гимназије у Пироту;

Михаило С. Петровић-Петров, стални хонорарни наставник гимназије у Пожези;

Маргарита Угрић, хонорарна наставница гимназије у Скопљу;

Викторија Минималчевић, стална хонорарна наставница гимназије у Струмици;

Ивка Скаљер, стална хонорарна наставница гимназије у Суботици;

Даница Аћимовићка, привремена предметна учитељица гимназије у Тетову;

Добривоје Алимпић, привремени предметни учитељ гимназије у Тетову;

Александар Илић, привремени предметни учитељ гимназије у Шапцу;

Љубица Кажич, привремена предметна учитељица гимназије у Шапцу;

Божидар Д. Стојаковић, привремени предметни учитељ гимназије у Шапцу;

Здравко Михаиловић, привремени предметни учитељ гимназије у Шапцу;

Олга Галовић, привремена учитељица вештина гимназије у Шапцу;

Август Бухман, привремени предметни учитељ гимназије у Џомбољу;

Ханс Н. Велш, привремени предметни учитељ гимназије у Џомбољу;

Петар Ђаковић, стални хонорарни наставник гимназије у Велесу;

Зорка Поповић, привремена предметна учитељица гимназије у Охриду;

Марија Јаралова, стална хонорарна наставница реалке у Вршцу;

Душанка Вујић, привремена предметна учитељица I мушке гимназије у Крагујевцу;

Ранка Ђорђевићка, стална хонорарна наставница гимназије у Крушевцу;
 Даница Г. Лаковићева, стална хонорарна наставница гимназије у Никшићу;
 Ахмет Х. Вељовић, стални хонорарни наставник гимназије у Прокупљу;
 Зорка Стојановић, привремена предметна учитељица гимназије у Крушевцу;
 Љубодраг С. Савић, стални хонорарни наставник гимназије у Цариброду;
 Завиша Н. Михаиловић, привремени предметни учитељ гимназије у Штипу;
 Никола И. Богичевић, привремени предметни учитељ гимназије у Чачку;
 Јелена Ђерђ, рођ. Прибиш, привремена учитељица вештина учитељске школе
 у Вршцу;

Љубица С. Минићева, стална хонорарна наставница Више Трговачке Школе у
 Сомбору;

Антоније Новаковић, стални хонорарни наставник учитељске школе у Алексинцу;

Жарко В. Божјак, стални хонорарни наставник Више Трговачке Школе у Вел.
 Бечкереку; с тим да им се на име накнаде даде двомесечна досадашња плата са
 додацима на скупоћу по чл. 135. Закона о чиновницима и осталим државним службе-
 нницима грађанског реда.

РАЗРЕШЕЊА

Одлуком Господина Министра Просвете разрешени су:

Д-р Риста Шаин-Милетић, школски лекар гимназије у Великом Градишту, —
 СНБр. 4000 од 10-III-1924 године;

Д-р Јаков Н. Зарубица, школски лекар гимназије у Плевљу, — СНБр. 2789 од
 19-II-1924 године;

Д-р Анатолије Румјанцев, школски лекар гимназије у Призрену, — СНБр. 3107
 оо 26-II-1924 године;

Д-р Светислав Зарић, школски лекар гимназије у Прокупљу, — СНБр. 2884 од
 21-II-1924 године;

Д-р Чедомил Сувајић, школски лекар гимназије у Цариброду, — СНБр. 4385
 од 15-III-1924 године.

ОСНОВНА НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 21 фебруара 1924 године, на основи
 чл. 141. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда
 стављене су у стање покоја с правом на пензију, која им припада према годинама
 службе:

Настасија Глушчевић, професор женске учитељске школе у Београду.

Јелена Охмучевић-Бизаро, главна учитељица учитељске школе у Дубровнику.

Указом Његовог Величанства Краља од 24 фебруара 1924 године, на основи
 чл. 141. закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда,
 стављени су у стање покоја с правом на пензију; која им припада према годинама
 службе:

Августин Зувитео, управитељ учитељске школе у Дубровнику.

Августин Гргић, управитељ учитељске школе у Шибенику.

ДЕКРЕТИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Декретом Господина Министра Просвете постављени су :

у учишљеској школи у Алексинцу :

за предметног учитеља: Миодраг М. Пешић, привремени предметни учитељ исте школе, у 4 групи II категорије са основном платом другог степена и станарином по чл. 35. и 38. закона о чиновницима и осталим државним службеницима, с тим, да му се редовне припадљности повећају за 10% по чл. 7. закона о чиновницима и осталим службеницима.

у Педагошком одељену Беранске гимназије :

за предметног учитеља: Миливој М. Јоксимовић, привремени предметни учитељ исте школе у 4 групи II категорије, са основном платом другог степена и станарином по чл. 35. и 38. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима, с тим да му се редовне припадљности повећају за 10% по чл. 7. закона о чиновницима и осталим службеницима.

у учишљеској школи у Крагујевцу :

за супленте: Милија Лошић, привремени предметни учитељ исте школе у 9-ој групи I категорије са основном платом I степена, 60% од положајне плате и станарином у 1800 динара годишње.

Радоје Ф. Вујић, привремени предметни учитељ исте школе, у 9 групи I категорије са основном платом првог степена, 60% од положајне плате и станарином у 1800 динара годишње.

за привременог предметног учитеља, Никола Симић чиновник 9 групе I категорије Министарства Пољопривреде и Вода у оставци, у 5 групи II категорије са 60% од положајне плате и основном платом првог степена и станарином по чл. 35. и 38. закона о чиновницима и осталим службеницима, с тим, да му се редовне припадљности повећају за 10% по чл. 7 истог закона.

у учишљеској школи у Субоцици :

за суплента, Марко Папић, суплент учитељске школе у Скопљу, по службеној потреби.

у женској учишљеској школи у Сомбору :

за професора, Лепосава М. Коларић, суплент исте школе у 8 групи I категорије, са основном платом другог степена и станарином у 1800 динара годишње.

РАЗРЕШЕЊЕ

Одлуком Господина Министра Просвете О.Н.Бр. 6501 од 6 II-1924 године разрешен је дужности г. Евгеније Куљеша, стални хонорарни наставник учитељске школе у Неготину.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Претписом Господина Министра Просвете постављени су :

Анта Пелез, свршени ученик учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Шиљаковцу, окр. београдски, — ОН.Бр. 8738 од 21-II-1924 године;

Балинта Нађ, пређашња привремена учитељица са испитом, за сталну учитељицу у Вепровцу — Бачка — ОН.Бр. 7999 од 20-II-1924 године; е

Десанка Јаћимовићева, свршена ученица учитељске школе, за сталну учитељицу у Бођану — Бачка — ОН.Бр. 4863 од 18-II-1924 године;

Борђе Бјеловић, свршени ученик учитељске школе, са испитом, за сталног учитеља у Брањини — Барања — ОН.Бр. 9010 од 18-II-1924 године;

Данило Харер, свршени ученик учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Бездану — Бачка — ОН.Бр. 8222 од 16-II-1924 године;

Сава Живков, свршени ученик VIII разреда са испитом, за привременог учитеља у Иланци — Банат, — ОН.Бр. 9635 од 22-II-1924 године;

Жарко Фогараш, свршени матурант, за привременог учитеља у Тројанцу — Барања — ОН.Бр. 9461 од 24-II-1924 године;

Радмила Д. Јовановићка, привремена учитељица, за сталну учитељицу у Војизи, окр. крајински — ОН.Бр. 9572 од 22-II-1924 године;

Војислав Љ. Степановић, пређашњи учитељ, за сталног учитеља у Остружњу, окр. ваљевски, — ОН.Бр. 5488 од 24-II-1924 године;

Тодор П. Николић, пређашњи учитељ, за сталног учитеља у Светом Аранђелу, окр. нишки, — ОН.Бр. 9428 од 24-II-1924 године;

Љубица Роксићка, пређашња учитељица, за сталну учитељицу у Даросави, окр. београдски, ОН.Бр. 9224 од 24-II-1924 године;

Гојко Миловановић, свршени матурант, за привременог учитеља у Бољковцима, окр. руднички, — ОН.Бр.

Божица Швоб, свршена ученица Више девојачке школе са испитом, за сталну учитељицу у Тополици, окр. пожаревачки, — ОН.Бр. 10877, од 27-II-1924 године;

Коста Љ. Пантић, свршени ученик учитељске школе, за сталног учитеља у Вршцу — Банат, — ОН.Бр. 10.301 од 23-II-1924 године;

Звонимир Вишњић, свршени матурант, за привременог учитеља у Здравинју, окр. крушевачки, — ОН.Бр. 10.824 — од 27-II-1924 године;

Меланија Јаворска, свршена ученица Препарандије са испитом, за привремену учитељицу у Косину, окр. косовски, — ОН.Бр. 10.599. од 27-II-1924 године;

Душанка Савићева, привремена учитељица, за сталну учитељицу у Делиблату — Банат, — ОН.Бр. 7930 од 25-II-1924 године;

Божидар Домановић, свршени ученик богословске учитељске школе, за сталног учитеља у Међуречју, окр. чачански, — ОН.Бр. 6302 од 25-II-1924 године;

Силвија Ивовићка, забавиља, за учитељицу забавишта у Вел. Бечкереку — Банат. — ОН.Бр. 10.003 од 23-II-1924 године;

Марија Лауберт, свршена ученица учитељске школе са испитом зрелости, за привремену учитељицу у Букину — Банат — ОН.Бр. 7626 од 27-II-1924 године;

Иван С. Николић, свршени ученик IV разреда учитељске школе са испитом зрелости, за привременог учитеља у Куташ-Салашу код Србобрана — Бачка — ОН.Бр. 10760 од 4-III-1924 године;

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 27 јануара 1924 године одликовани су:

Орденом Светиога Саве V реда:

Душан Вуксан, директор и професор гимназије у Беранама;

Душан Поповић, директор и професор гимназије у Гњилану;

Мирко Меденица, директор и професор гимназије у Колашину;

Љубомир Алексић, директор и професор гимназије у Сурдулици;

Драгомир Димитријевић, директор и професор гимназије у Тетову;

Тихомир Погачаревић, директор и професор гимназије у Параћину;

Тома Ировић, професор гимназије у Белој Цркви;

Драгиша Боричић, професор гимназије у Беранама;

Надежда Милићка, професор I женске гимназије у Београду;

Д-р Милан Крестић, професор I мушке гимназије у Крагујевцу;

Миодраг Драгутиновић, професор гимназије у Косовској Митровици;
Д-р Јосип Дебевац, професор I гимназије у Љубљани;
Јово Васић, професор гимназије у Мостару;
Александар Шпири, професор учитељске школе у Дервенти;
Васа Грујић, професор учитељске школе у Сарајеву;
Силвије Алфировић, професор гимназије у Сплиту;
Д-р Мирко Дејановић, професор реалке у Сплиту;
Рудолф Пијани, професор гимназије у Шибенику;
Стјепан Шпрема, професор гимназије у Котору;
Риста Петрушевић, учитељ вештина гимназије у Ужицу;
Владимир Стојановић, професор учитељске школе у Алексинцу;
Драгољуб Ђ. Петровић, професор учитељске школе у Јагодини;
Анастас Боцарић, учитељ вештина учитељске школе у Новом Саду;
Драгослав П. Ђорђевић, професор учитељске школе у Суботици;
Стеван Јовић, професор учитељске школе у Сомбору;
Благоје Беговић, школски надзорник на Даниловом Граду;
Димитрије Поповић, школски надзорник у Свилајнцу;
Драгољуб Беочанин, школски надзорник у Брису;
Драгутин Пешић, школски надзорник у Лозници;
Ђорђе Петровић, школски надзорник у Новом Саду;
Јеврем Милошев, школски надзорник у Бачкој Паланци;
Милан Николић, школски надзорник у Урошевцу;
Милутин Боранијашевић, школски надзорник у Кладову;
Петар Вучковић, школски надзорник у Тетову;
Петко Петковић, школски надзорник у Горњем Милановцу;
Сава Алексић, школски надзорник у Ковачици;
Светозар Пантелић, школски надзорник у Шапцу;
Светозар К. Поповић, школски надзорник у Цариброду;
Стеван Влајковић, школски надзорник у Сомбору;
Тодор Петровић, школски надзорник у Прокупљу;
Александара А. Обреновићка, учитељица из Паланке;
Александар Терзић, учитељ из Заовина;
Андра Поповић, учитељ из Тетова;
Анка Дедовићева, учитељица из Јасеновца (Босна);
Апостол Трпковић, учитељ из Тетова;
Благоје Нешић, учитељ из Враће;
Вићентије Станић, учитељ са Уба;
Војислав Ђорђевић, учитељ у пензији из Јагодине;
Војислав Поповић, учитељ у Тетову;
Вук Секулић, учитељ у Скопљу;
Глигорије Јовзновић, учитељ у Огошту;
Глиша Јовановић, учитељ из Београда;
Драгољуб Љ. Миловановић, учитељ у Милову;
Драгутин Лаушевић, учитељ у Митровици;
Душан Дамбрин, учитељ у Иланци;
Ђока Стејић, управитељ школе у Панчеву;
Ђорђе Брашован, управитељ школе у пензији из Вршца;
Ђура Поткоњак, управитељ грађанске школе у Грачанцу;
Ђура Црвенковић, учитељ у Севцима (Призрен);
Живан Симић, учитељ у Паланци;
Зорка Станковићка, учитељица у Брусници;

Илија Дојчиновић, учитељ у Тетову;
Јелена Пауновићка, учитељица у Загребу;
Јован Ђ. Ивановић, учитељ у Бошњанима (окр. крагујевачки);
Каменко Томић, учитељ у Мошорину, (Бачка);
Лазар Васић, учитељ у Гњилану;
Ловро Павелић, учитељ у Сењу;
Љубица Петровићева, учитељица у Тополи;
Марко А. Миловановић, учитељ у Прџиловици;
Мара Ј. Поповић, учитељица у Косовској Митровици;
Мина Зафировић, учитељ у Дебру;
Мита Вуковајац, управитељ грађанске школе у Госпићу;
Митра Морачина, учитељица у Сарајеву;
Милан Димитријевић, учитељ у Појати, (окр. крушев.);
Милисав Марковић, учитељ у Средњеву, (окр. пожаревачки);
Миладин Цвијовић, учитељ у Београду;
Миливоје Лесковац, учитељ у Сомбору;
Миливоје Бугарски, учитељ у Великом Бечкереку;
Милан Смиљанић, учитељ у Чачку;
Милан Зафировић, учитељ у Штипу;
Миљко В. Танасијевић, учитељ у Гучи;
Милутин Велимировић, учитељ у Доњем Загарачу;
Милорад Милосављевић, учитељ у Суботици;
Младен Обреновић, учитељ у Милошеву;
Момир Милосављевић, учитељ у Риљцу;
Новица Брашић, учитељ у Мечковцу;
Пејко Вуковић, учитељ у Сопотници, (Битољ);
Петар Огњанов, управитељ школе у Суботици;
Петар Хорватски, управитељ школе у Суботици;
Предраг Ђурђевић, учитељ у Призрену;
Милета Скенџић, учитељ у Госпићу;
Радисав Обрадовић, учитељ у Сибници;
Риста Арсић, учитељ у Побужју, (окр. скопски);
Риста Ставрић, учитељ у Охриду;
Сава Лудајић, управитељ школе у Мољу;
Слетислав Милошевић, учитељ у Црквенцу;
Стеван Тановић, учитељ у Ђевђелији;
Стефанија Варјачићка, учитељица у Паланци;
Тихомир Матовић, учитељ у Краљеву;
Тихомир Ђирић, учитељ у Кратову;
Тодор Цвејић, учитељ у Крушевцу;
Цвета Симићка, учитељица у Призрену;
Цветко Станојевић, учитељ у Вучитрну;
Андреја Рапе, школски надзорник у Љубљани;
Мар ја Мехле, стручна учитељица у Љубљани;
Август Пожегар, надучитељ у Гедеровци;
Карел Маврил, надучитељ у Горњој Радгони;
Фрања Шетинац, учитељ у Преворју;
Антун Коси, равнатељ у Средишту;
Јосип Лазбахер, надучитељ у Рушама;

СТОГОДИШЊИЦА БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

Говор председника Српске Књижевне Задруге, Г. Ср. Ј. Стојковића, којим је отворио *Свечану Седницу*, држану на дан стогодишњице рођења Бранка Радичевића, 28 марта 1924.

Господо,

Данас се, као што вам је познато, навршују сто година од рођења неумрлог Бранка Радичевића. Уверен сам да ћете сви радо одобрити што је данашњи састанак наш заказан као *Свечана Седница* Главнога Одбора Српске Књижевне Задруге у славу Бранкова имена.

У кругу нашем већи је број познатих књижевника и професора српске књижевности; оставићу њима објективнији говор о значају Бранкове појаве и о особинама и вредности његове поезије; а мени допустите да вам о Бранку и његовој поезији испричам неке успомене из времена свога ђаковања.

Крајем шездесетих година, када је пала и последња ограда коју је државна забрана ставила била много раније на употребу Вукова правописа, био сам ученик старијих разреда крагујевачке гимназије. Још и тада старији наставници њени беху непомирљиви противници Вукова правца; све-све којекако, али се са „шокачким“ *јоша* не мо-гоше измирити. Изузетак су чинила два-три млађа наставника, међу њима професор српског језика и књижевности, Атанасије Поповић. Они су, наравно, имали све наше ђачке симпатије.

Поповић нам је читао, поред других књижевника, понајвише Ње-гошев *Горски Вијенац* и Бранкову лирику, а нарочито његов *Ђачки Расјанак*, који нам је требало и напамет научити. Могу рећи да нас је тада, поред већ познате нам поезије Змајеве и Јакшићеве, Бранкова лирика формално опијала, очаравала. Ведра и свежа као пролетњи дах, са својом млађаном и влаголастом живости, са својим романтично на-ционалним колоритом и „као суза чистим“ и лепим језиком народним, она се упијала у млађану душу нашу и у њој заузела прво место.

У то време основана је наша ђачка дружина „Подмладак“ по угледу на београдску „Наду“. Под истим именом покренули смо, Пера

Ђорђевић и ја, и двонедељни часопис који смо, са немања штампарије у Крагујевцу, морали уз помоћ другова преписивати за варошке претплатнике, којих је, колико се сећам, било око дваестак. Тај наш рукописни часопис, од кога је изишло десетак бројева, поред извештаја и претреса разних питања са дружинских састанака, поред разних чланчића и превода, обиловао је песмицама по угледу на Бранкову поезију. Примерци тога часописа налазе се, мислим, и данас у гимназијској књижници крагујевачкој.

Бранко и Његош беху нам тада најмилија лектира, најважнији предмети наших разговора и дискутовања. Они су нас одушевљавали онако као што су тада, и раније, одушевљавали и осталу омладину српску, којој је Бранко и посветио своју прву књигу песама.

Ја и данас, и ако врло радо читам Змаја, Јакшића и Војислава, с неким необичним осећањем и друкчијим душевним задовољством понављам читање Бранкове лирике и Његошева *Горског Вијенца*. Да ли је тај трајан утицај дошао по школи у којој сам, у својој првој младости, задахнут њиховом поезијом; или по некој склоности свему што се ближило лепотама народне поезије и народних идеала; или је утицај обојега? — не умем рећи.

Поред своје сјајне стране, Бранкова поезија има и осенчену. Ту сенку, по мишљењу данашњих књижевних критичара, чини њен национални колорит.

Скерлић је у својој *Историји Књижевности* рекао да је за Бранка „било несрећа што је потпао под апсолутни утицај Вука Караџића и што се није могао самостално развијати“, те је себе и „на своју штету“ свео на подражаваоца народне поезије.

Ово Скерлићево мишљење може бити у главном тачно. Уместо Бранкове поезије националног колорита, можда смо могли имати праву уметничку лирику његову са свима добрим странама њеним.

Па ипак, ма колико данашња реалистичка критика у том погледу била тачна и оштра, има један моменат који знатно ублажава ту оштрину. То је *доба* четрдесетих година прошога века у коме је Бранко певао. При оцени његове поезије ваља се, мислим, обазрети на време и прилике у којима је она постала.

Пре свега, Бранко је за своје доба, у коме се тада налазио развој српске књижевности, учинио у њој велики напредак и одлучан скок. Његова поезија има несумњиво велику вредност својом чистом *субјективно*м лириком, на супрот дотадањој објективној и дидактичкој поезији; а тако и својим отварањем чисто *романтичког* правца, на супрот дотадањој мешавини прелазнога доба из псевдо-класицизма и рационализма у романтизам.

Затим, може се поуздано рећи да и *национални* колорит Бранкове поезије има велику вредност за доба у коме је певао. То је доба

живљег националног покрета код омладине. Жучна и страсна борба коју је Вук водио за народни језик и правопис, насупрот дотадањем славено-сербском језику и правопису који су бранили тадањи књижевници, захватила је и Бранка у великој мери. Његова је улога у тој борби знатна. Поред Даничића, и Бранко постаје један од најоданијих поборника Вукових начела и рада. Он их у својој поезији *примењује* у највећој потпуности, те стиче заслугу за њихово популарисање и убрзавање победе.

Та Бранкова заслуга није мала. Она је помогла остварењу врло крупног питања епохалног значаја. За историју српске књижевности она оправдава његов национализам и „Вукизам“, и знатно ублажава модерну критику његове поезије.

Подсетићу вас још само на резиме што га је Скерлић дао о Бранку у ово неколико сажетих редова:

„Смелашћу и бујношћу своје природе, снагом и оригиналношћу свога великог песничког талента, он је учинио онај одсудан скок од раније објективне и дидактичке поезије ка субјективној и лирској поезији на народном основу. Он је први истински песник српског романтизма, први у српској књижевности дао је обрасце чисте лирике, и њиме се сјајно започиње песничка романтичка школа.“

Пре кратког времена један је од млађих књижевника упоредио Бранка с „блиставим метеором“ у српској књижевности. Такво поређење, мислим, не би одговарало Бранку. Метеор блесне, па га убрзо нестане. Не, Бранкова је поезија остала једна од сталних звезда прве величине, и њен ће блистави сјај трајати докле је год народа српског, јер је задахнута душом народном. Онако као што је његова лирика одушевљавала нас и очеве наше, тако ће одушевљавати и потоња поколења српска.

Нека је вечита слава имену Бранка Радичевића!

СР. Ј. СТОЈКОВИЋ

Говор Г. Јеремије Живановића, члана
Књижевног Одбора Српске Књижевне За-
друге.

Господо,

Када је, пред почетак дуготрајнога рата, С. К. Задруга откривала Доситејев споменик, то је била прва прослава идеје јединства нашега народа. Али је та свечаност изведена у доба када су само Срби из Србије могли слободно да излију своја осећања; остали су то чинили са стрепњом, јер су, по повратку у свој неслободни дом, очекивали тешку казну, или су силом угушивали оно што им је на срцу лежало.

Данас су, Богу хвала, друкчија времена. И у овој прослави, којој је данас тек скроман почетак, С. К. Задруга представља једнога од

најглавнијих инициатора; и та је прослава у основи прослава идеје нашег ширег јединства, али се сада изводи у пуној слободи и у широј домовини него што су о Доситејевој прослави помишљали и најватренији родољуби.

Вели се да време мили, па ипак се брзо мењају и крупније појединости.

Кад је млади Доситеј у Загребу чуо за своје вршњаке, ђаке, да су унијати, „учине ми се — вели — другојачи и страшни непријатељи, који погубил моју желе и ишту“. И Доситеј бежи од њих, као да му прети смртна опасност.

Па готово и кроз цео век доцније још се међусобно гоне, па чак и убијају, Срби и Хрвати; омладине обеју страна приређују митинге као два непријатељска табора; у Загребу се руши свака српска установа, а код нас долази до прогона Хрвата из државне службе.

А данас, само на коју десетину година после тога, загребачка универзитетска омладина диже на руке ректора београдског универзитета кличући му: „Живео наш ректор!“, а крепки и скромни сеоски младићи са Тимока одслужују своју војну дужност на приморју слободног Јадрана, а у њихову родном крају одјекују словенске песме њихових војних другова.

*

У данашњој прослави ја не гледам значај у слављењу најбољег омладинског песника нашег, првог ученика и следбеника Вукова, ни у прослављању победе народнога правца у уметничкој поезији нашој. Ја осећам, и не знам хоћу ли то умети како треба да изразим, да се данас у самој ствари одаје хвала песнику народнога јединства, оном који је идеју јединства најлепше и најрељефније изнео у свом познатом колу, дајући вођство Србијанцу, који га је у истини, седамдесет година после Бранкове песме, и повео, сјединивши чак и ону браћу коју Бранко није у колу поменуо.

Идеја спајања, уједињења, дала је видне последице. Један књижевни језик, једна држава, пространа и моћна, један дух код свега што воли крваво плаћене тековине; вера више не раздваја, као што је некад раздвајала; две азбуке се допуњују, а не искључују.

*

Књижевна Задруга, од почетка својег рада, вођена је идејом широког народног јединства. И у њој је, као у Бранкову колу, брат уз брата. Почевши своја издања Банаћанима Доситејем и Јованом Ст. Поповићем, а убрзо и трећим, Ђуром Јакшићем, она је, за више од четврт века свога плодног рада, у своја кола увела представнике не само свих наших покрајина, већ и мањих области у њима. Бачка са Змајем и Сремцем; Херцеговина са Ћоровићем, Дучићем и Шантићем; Босна са мучеником Кочићем; Далмација с Матавуљем и Ћипиком;

Дубровник са старим песницима XVI и XVII века и Војновићем; Србија са Л. Лазаревићем, Јанком, Ненадовићем, Митровићем, Ранковићем, Дојановићем и другима, да не помињем научне раднике; Црна Гора са Његошем; Хрватска са Балским и Новаком; Славонија са Јосипом Козарцем и слављеником данашњег дана — све су достојно заступљене у издањима С. К. Задруге, најбољег издавача у нашој широј Краљевини.

Пут раскрчен, њиме горе ајте,

кликнуо је Бранко књижевницима свога времена, упућујући их да пођу стазом коју им је Вук кроз књижевни коров раскрчио.

Данас је раскрчен и други, шири пут, којим мора ићи све што је у овој земљи честито и напредно. То је пут јединства, пут браства, пут љубави.

Али се идући њим не сме никада заборавити труд и напор оних који тај пут прокрчише.

Ајте горе, ал' се и сећајте
Ко'но красна пута вам огради.

А један од оних који је најзаслужнији што се дошло до пута јединства, несумњиво је и најпопуларнији песник нашег народа.

И данас, кад

... славуји са Дрине и Саве,
Са Неретве воде и Мораве,
И са Крка, Лима и Цетиње,
И са мора, оне воде сиње,

у пуној слободи могу славити „српску царевину, српску госпоштину и јунаке силне на стотине“, данас се мора узбудити свако српско срце.

Па и Српска Књижевна Задруга, која даје могућности да дођу до изражаја срца што у нашем народу најјаче осећају и најтоплије куцају, свеопштем признању заслуга најнежнијег од њих срдаца, придружује и своје признање узвиком:

Слава Бранку Радичевићу!

ЈЕР. ЖИВАНОВИЋ

XIII^a МЕЂУНАРОДНА ИЗЛОЖБА УМЕТНОСТИ У ВЕНЕЦИЈИ ¹⁾

Французи су, као скоро увек, и овога пута били на Изложби најбољи. И дар, и знање, и мера, и укус, њихова су преимућства. Ово је од важности поменути и стога што треба знати у коју земљу треба понајпре слати наше питомце за уметност. Данас, кад се равнотежа на свима пољима изгубила више мање по целом свету, у Француској (и у књижевности и у уметности) има, све укупно узевши, највише

¹⁾ Из Извештаја поднетог Г. Министру Просвете.

добрих примера и највише критике. За наше питомце у Француској је једина опасност та што су остављени сами себи, па не траже примере где треба да их траже, но тамо где не треба. И Србин, и Југословенин (овај последњи још више но први) наклоњени су да иду за новим, и кад ново очито не ваља, само зато што је ново. Многа је добра снага на тај начин изгубљена.

Немци су, поред даровитих сликара пуних знања, имали велики број залуталих, извитоперених „младих“ сликара, од којих је највећи део очевидно на рђавом путу; оскудица у интелигенцији, у укусу, главни је узрок таквом стању ствари.

Италијани су, укупно узевши, површни, лаки, гипки, окретни; они су такви већ тридесетину година, и у књижевности. Нема у њих данас оне дубоке озбиљности, оне искрености у циљу, од којих живи права и велика уметност, и које народи имају само кад напорно иду високим и праведним циљевима. Ретроспективне изложбе ранијих италијанских сликара XIX века на овој истој Изложби показују разлику између ранијих нараштаја и нараштаја од последњих деценија.

Шпанци и *Енглези* су на овој Изложби били слабији.

Мађари су изостали од других, али имају и добрих уметника; уметност се у њих негује и држава је помаже. Бар је тако било досада.

Југословенског одељења није било на Изложби. Потписани држи да је то штета. Ми имамо уметника чији би пробрани радови доста добро изгледали на међународним изложбама. Увек то чини добар утисак кад на таквим изложбама човек види засебно одељење некога, ма и мањег народа. И Белгијанци и Холанђани су, наравно, имали своје павиљоне, који су, све укупно узевши, чинили добар утисак. Од Холанђана је Тороп велики уметник, и извесно је допринео добром гласу своје отаџбине. И уметници који изложбу походе, и критичари домаћи и страни, и посетиоци изложбе, понесу са собом те добре утиске, и глас дотичнога народа шири се, јача, и диже. То је поштена пропаганда, врло корисна, и шта више потребна. Што се не објави, то као и да не постоји. У нас се довољно не схвата корист од поштене пропаганде, и потписани мисли да је то једини узрок што се, на штету народних интереса, на њу обраћа тако мало пажње. —

Са чисто техничког гледишта, потписани је и овога пута констатовао да су *тачношћ*, и друго, *сигурношћ* обраде, одлике сваког вишег уметничког дела. Није на овој изложби било ниједног дела вишега реда да се није одликовало тим двома особинама, и ниједног уметника чија вредност није стајала у правој размери с тим особинама. Потписани је најпажљивије, и не жалећи труда, посматрао хиљаде изложених дела, да испита тачност те своје раније учињене опаске. Чак је један од најглавнијих разлога за његову жељу да ту изложбу походи био

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

тај, да ту своју још раније учињену опаску провери на великом броју врло добрих, добрих, средњих и слабих дела каква се на оваквим изложбама налазе једновремено сакупљена. И резултат његова испитивања је био, да ту своју опаску може несумњиво сматрати као проверену. Из тога се изводи закључак — с нарочитом применом на наше прилике — да треба ученицима уметности омогућити, а по потреби приморати их, да савесно савладају оно што се зове „занат“ у уметности, „знање“, потпуно сигурно знање у *изекуцији* уметничког дела. То зависи од школе у којој се ученици уче, од помоћи коју држава хоће да јој да, од надзора који Министарство Просвете (и посебице његово Уметничко одељење) хоће и уме да води над школом, над њеним уређењем и наставом. Где је „занат“ добро изучен, ту је одмах и опасност мања да ће наш ученик и питомац за уметност ударити странпутицом. Странпутицом ударају они међу њима који нису савладали технику своје уметности, и зато траже оно што је лакше, — ону врсту уметности у којој се успех добија олако хотимичном оригиналношћу, настраношћу, и одбацивањем баш оних особина које су кроз векове бележиле најбоља уметничка дела свих народа.

Остало што би потписани имао да каже тражи опширније образложење и наћи ће прикладније место у опширном мемоару. Овде нека је укратко напоменуто да :

1. Успех активног рада уметничког у нашој земљи зависи од њене пасивне уметничке културе. Активни уметник излази из своје средине, и наставља тамо где престаје уметнички укус и уметничко осећање његове средине. Потребно је и ову дизати, да би ниво са којег млади ученик уметности полази био виши, и да би тако, за исто време рада, и с истим природним даром, тај млади уметник могао отићи даље и више. И ако је наша земља данас у тешким финансијским приликама, треба наћи и за уметност финансијских средстава. Треба помагати и уметнике и васпитавати публику уметнички. Била би врло велика заблуда ако би се мислило да је уметност, као што се то чешће чује у нашој земљи, луксуз. Што год шири душевни хоризонт народа, што год поправља његов укус, додаје напретку и додаје срећи народа, и диже народ међу другим народима. Укус је најфинија од свих особина, и претпоставља читав низ високих душевних и интелектуалних способности, које су после и на другим пољима од користи. Уметност је једно од најбољих средстава помоћу којих се постиже укус у том вишем и ширем смислу.

2. Посебних начина на које се уметничка активност и уметнички укус нашега народа могу подићи, има више. Остављајући излагање тих начина за шири мемоар, потписани је слободан обратити вам, Господине Министре, пажњу само на један од тих начина, који је везан са наставом уметности у гимназијама. То је начин који је потписан из-

ложио у свом Извештају, као ваш изасланик на испиту зрелости, још године 1912, и који, према томе, овде није потребно поново излагати. Нека је само напоменуто да је од тога доба директор Париске Консерваторије предлагао тај исти начин за васпитање музичког укуса, и да је његов предлог наишао на велико одобравање код стручњака. Потписани је, међутим, предлагао тај начин не само за наставу музике у гимназијама, но и за наставу цртања.

3. Треба омогућити онима који се баве уметношћу да с времена на време походе велике, важне, најважније уметничке изложбе на страни. У нашој земљи није засада могућно пратити развој уметности, као што је, бар у много већој мери, могућно пратити развој књижевности. Од тога трпи научни рад оних који се стручно баве уметношћу. Али, осим тога, од тога трпи и практични развој наше уметности. Наши питомци и млади уметници шаљу се на страну, и они тамо дођу у додир с најновијим модама у уметности. Они обично њих и приме, па било да те најновије моде значе напредак или назадак у уметности. Уметнички критичари, естетичари, људи који се стручно баве уметношћу, не могу имати правилан суд о тим новим уметничким манифестацијама ако их нису познали на извору. Подражавања наших младих уметника не могу им дати праву слику тих манифестација. Не само зато што су радови тих младих уметника само подражавања, но и с тога што су ти радови најчешће само једнострана подражавања, подражавања једног јединог правца, поред којег, тамо на извору, има и других правца. Ти правци могу бити здравији и виши од оног једног коме наши уметници подражавају. Уметнички критичари, међутим, нису у стању дати увек, и с потпуном компетенцијом, свој суд о избору једног или другог правца, зато што сами нису били у могућности да се на лицу места, на извору, познаду са правим и целокупним стањем ствари.

Зато је потписани био слободан, прошле јесени, молити Министарство Просвете за помоћ која би му омогућила посету Млетачке изложбе, тринаесте по реду, али прве после рата. Пре рата, он је скоро све остале Међународне млетачке изложбе походио о свом трошку, о својој плати, и поред тога Међународне изложбе које су приређиване у Минхену, као и годишње изложбе у другим средиштима Западне Европе. Он је, опет о својој плати, прошао скоро целу Европу, од Лондона до Атине, и од Неапоља до Петрограда. То није било лако ни пре рата; после рата, с приходима које данас имају државни чиновници, то је потпуно немогуће. Штета је отуда врло велика, и лично за оне који се баве уметношћу, и у погледу њиховог утицаја на правац који уметничка производња узима у нашој земљи.

Потписани је врло захвалан Министарству Просвете на помоћи коју му је ово јесенас указало; али он жели начелно да изнесе и под-

вуче потребу која постоји, да се лицима која се стручно баве уметношћу и данас помогне да наставе свој рад који су пређе вршили о својим средствима. Кад би Министарство то начелно решило, или само признало оправданост начелног решења, молиоцима за овакву помоћ уштедело би се стидљиво осећање с којим се решавају да подносе молбе те врсте. Потписани се сећа како се, у тренутку кад се решавао да поднесе своју молбу, осећао понижен што мора да је поднесе, — што није у стању да, као дотада, врши своју дужност без помоћи Министарства.

С финансијског гледишта, таква помоћ није сувише скупа, не само с тога што корист накнађује издатак, но и по томе што је те издатке пре рата човек могао да покрива из својих приватних прихода, који нису никад били велики, као што је сваком познато.

Разуме се да би такву помоћ требало давати, у свима случајевима, само после најбрижљивије оцене, којом би се утврдило да за помоћ заиста има потребе, и да је молилац заиста потребит.

Против тако изведеног решења могао би бити само онај који би имао интереса да оно што је добро не буде урађено.

БОГДАН ПОПОВИЋ

НАПОМЕНЕ

О НАШОЈ ПРЕВОДНОЈ ФИЛОЗОФСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

У погледу преводне филозофске књижевности наш рад је готово ништаван: ми преводне филозофске књижевности немамо. Број преведених филозофских дела је незнатан, и преводи су се јављали спорадично, споро, без плана, без система у избору, без стручног надзора и критике, на дохват, често као врло рђави преводи, без икакве бриге о терминологији. Наше филозофске библиотеке су остајале увек на броју 1. Један, врло често навођен, а врло погрешан и лакоислен разлог за ту неразумљиву слабост јесте у овоме: онај који хоће и жели да чита филозофска дела, који већ има филозофске културе, по правилу познаје неки стран језик, или два или више језика; према томе, њему не треба српски превод, јер ће дело читати било на оригиналу, било у добром преводу на један језик оних народа који обилују преводном филозофском литературом. А онда нашто српски преводи? Али није реч о онима који већ имају филозофску културу, него о онима који треба да је добију. Затим, што је најважније, није никакав разлог немати преводну књижевност зато што је други народи имају: треба да је имамо и ми. Услов за филозофску културу не треба да буде

знање страних језика него довољно развијена домаћа преводна литература на којој ће се разрађивати наши људи. Па онда, развијањем преводне литературе се интензивније шири рад на филозофији, негује и глача укус за филозофијом, ствара и појачава филозофска култура, пречишћује се и изоштрава се језик, развија и богати смисао за фине ниансе мисли и језика. Очигледне су користи од превода филозофских дела великих мислилаца, и разлоге што таквих превода немамо не треба тражити у наведеном рђавом изговору него у чињеницама сасвим друге врсте. Оно мало што се има готово је исто толико као и да се ништа нема; и примивши ту чињеницу да преводне филозофске књижевности немамо, није без интереса за наш општи културни рад размотрити користи од превода из филозофије, начине на који би се могао изводити такав један преводилачки рад, и сва питања која су у вези са преводном књижевношћу.

Несумњиво је да је филозофија богата и зрели израз једне културе. Интерес и укус за филозофска питања увек је знак високе културе. Развити своју културу до њених најбољих плодова, подићи мисао до њених највећих висина, значи, у правом смислу, проживети и изживети културне вредности. Ми немамо никаква разлога да не пожелимо својој култури, коју треба да градимо, најбољи развој и пуну снагу свих изражаја, сем ако нам није идеал што примитивније стање духа. А како је „враћање природи и наивности“ већ преживела фраза и један реално немогућ процес, ми имамо пуно интереса да развијамо своје културне вредности до њиховог максимума, и да учинимо све што се може да се продубе, прошире, појачају и развију у свима правцима све културне делатности. Међу њима, на првом месту, и она која је ориентирана ка вечној и старој бризи, тако драгој човековом уму, о највишим и последњим питањима живота и света, природе и човека. Како је наша брига о тим питањима била, доскора, из вероватно оправданих разлога, занемарена толико да се о нашој филозофији једва може и говорити¹⁾, природно је окренути се књижевностима које имају филозофских дела, и, преводима таквих дела, стварати плодне основе за нашу филозофску културу. Ту лежи централни интерес за преводну филозофску књижевност. Она треба да створи широке темеље на којима ће се израдити наша филозофија; она треба да развије укус и смисао за филозофске проблеме; она треба да створи вољу и интерес за размишљања о битним питањима нашег живота, да отвори филозофирања; она има да приуготови плодан терен на коме ће се онда почети развијати *наша* мисао и на коме ће избити клице из којих ће се стварати *наши* изрази старе и вечне жудње свих

¹⁾ Види, у овом часопису, свеске за новембар и децембар 1922, мој чланак *О нашој филозофији и о нашој историји филозофије.*

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

мислилаца за обухватом света и живота и стварањем слике света и живота. Додир са филозофском културом која већ постоји има да развије филозофију која ће бити наш изражај филозофске мисли и наша реакција на најосновнија, најинтимнија и најдража питања нашег ума и наше душе.

Није мала улога, као што се види, једне преводне филозофске литературе: она треба да послужи развијању сопствене филозофске културе, а ова највишем изразу који наша култура има да покаже, нашој филозофској мисли. Филозофска култура, која значи скуп свих интереса и свих напора филозофирања, један је део опште културе и делује на њу као њен битни и најважнији чинилац. Није овде реч о једној специфичној, класној, неразумљивој, страниој метафизици која би била једна врста алхемичарства или астрологије; филозофска култура не значи култивисање егзотичности, не значи професионалну негу схоластике нити бављење једним искључивим логичким занатом и спортом. Филозофска култура значи најшири смисао и израђен укус за размишљања опште природе и дубљег корена о свима стварима. Та култура значи ону културу коју су увек имали људи од вредности у опште, не само метафизичари него и уметници, и политичари, и државници, и научници, и свештеници, и лекари, и техничари. Филозофија није професионална схоластика; она је најдубљи и најлепши израз пуне и праве личности. Права индивидуалност увек собом носи и даје и пун израз свега живота; права личност има увек и своју филозофију као свој израз за све у себи и око себе. Управо, човек постаје правом и пуном личношћу тек онда када је успео да себе изради и изрази савршено и потпуно, да изрази своју филозофију. Најлепши пример такве израде личности и пуног израза човечанства дао је Гете. Развијати своју личност био би највиши задатак културе; а филозофска култура је тачно рад на таквом развијању. Велики број мислилаца који су живели и који још живе депоновао је у историји опште људске културе своје мисли у својим делима. Имати их на расположењу, оплодити се њима, развити себе на њима — то је мисија коју има да изврши једна преводна литература у нас. Мисија је крупног значаја; нама је потребна *добра* преводна књижевност. А *добра* се може добити само брижљивим радом и организованошћу негом.

Три су основна услова да преводна литература врши своју улогу онако како треба: избор, превод и коментари. Ваља знати шта треба преводити, како треба преводити и како пропратити преводе. А да би се ова три услова остварила, потребна је организација, што значи централизација посла: она има да пође са Университета, из „Филозофског Друштва“, и она има да врши, како је овде реч о превођењу, и организовану акцију за израду терминологије. Прегледати ове услове, у опште и онако како код нас стоје, сврха је ових напомена.

Када је реч о томе шта треба преводити из филозофије, ваља бити начисто с тиме шта се преводном литературом хоће. Литерарна филозофска продукција, као и свака књижевна продукција у опште, доноси собом дела разноврсне вредности. Избор је, у опште узев, врло релативна ствар. Изабрати значи поређати дела по њиховој вредности, класирати вредности. А класирати вредности значи имати мерило за вредности. А мерило је, мора се признати, субјективна ствар. Може се, ипак, доћи до извесне објективности. Пре свега, поуздано је да треба преводити тзв. класике филозофије. И без обзира на то како се мисли о рационализму и емпиризму, како о критичкој а како о позитивистичкој филозофији, како о спиритуализму а како о материализму, има изванредан број дела из филозофије која су основе за велике правце људског мишљења. Као најкарактеристичнији и најдубљи изрази типичних реакција људског духа на свет и живот, та класична дела несумњиво треба да уђу у преводни материјал. Бити субјективан у преводу класичних дела, па не преводити, на пример, Канта зато што се не одобрава критицизам, или Јума зато што се не одобрава емпиризам, или Хегла зато што се не одобрава рационализам, или Спенсера зато што се не дели једно еволуционистичко-позитивистичко становиште — била би једностраност коју је тешко и претпоставити. Што се тиче савремене (у ширем смислу) филозофије, субјективно мерило је више на послу, јер се осећа више у непосредној борби и учествује са више темперамента у процени вредности. Али се већ могу издвојити дела која неоспорно треба дати у преводу, као, на пример: Џемсова Шилерова, Бергсонова, итд. Класична дела и модерна дела која су већ класична, као пуни изрази великих и дубоких уверења, треба да буду преведена. За класична дела прошле филозофске књижевности која су већ прешла у чист историјски материјал постоји и једно гледиште, које је близу екстремности, и по коме она више немају вредности, бар не непосредне и живе вредности за развој филозофске културе, него више вредности историјата. Има нечег тачног у таквој примедби, и ако не мислим, попут футуриста, да старо треба уништити и радикално истребити. Исто је тако једно врло опште, често цитирано, а довољно неосновано, тврђење: да у науци треба читати најновија а у уметности (и филозофији) најстарија дела. Треба познавати историју и развој људске мисли и знати да је у самој ствари врло мален број филозофских проблема, као и врло мален број типичних реакција на њих; да је релативно мали број нових категоријалних замисли великих мислилаца; да одиста нема старине у филозофији; и да је, на пример, познавање Платона од важности, и то еминентне, исте толике, ако не и веће, но Спенсера. Исто је тако неоправдан обрнут екстрем који би се састојао у формули: ничег новог под сунцем. Не треба мислити ни да има праволинијског прогреса, нити да прогреса у опште нема; истина

је да су људи, у својим великим примерцима, мислили и изражавали своје идеје о човеку и о свету, и да те типичне изражаје треба познавати онакве природне и велике какви су били, не кварећи их личним предубеђењима, нити их свдећи на мере прогреса или регреса. И кад би се издавала библиотека филозофа, у њој би се лако могла пласирати дела одиста класична, и стара и нова.

Питање како треба преводити у тесној је вези са питањем једне изражене терминологије. Није питање о квалитету превода, питање о начину превођења у опште. О преводима у опште је код нас писано и довољно и добро. У превођењу филозофских дела има једна велика тешкоћа: то је превод филозофских термина. Ми немамо филозофске терминологије. Дугим радом и дугом традицијом створили су се изрази за ниансе психолошког и филозофског мишљења. Разрада појмова донела је разраду термина. И ако игде терминологија значи много, управо све, она то значи у филозофемама. У тим најсуптилнијим областима људског мишљења и преживљавања душе израдили су се изрази које треба умети превести. Њима треба наћи еквиваленте у нашем језику. А то је сад једна немогућност. Није питање о томе да се погоди тон, стил, лични израз једног мислиоца. То се, са више или мање тешкоће, може и постићи. Али је питање о томе да се једном утврђеном термину, једној већ израженој нианси, пружи еквивалент у нашем језику; често пута, није реч ни о каквој финијој нианси, нити о каквом нарочитом детаљисаном изразу, него, напросто, о томе да се један елементарни филозофски термин преведе. Тешкоће ове врсте су огромне; оне су и несавладљиве, ако се терминологија израђује овако како се код нас ради: појединачно и искидано, од случаја до случаја, од прилике до прилике, према личној увиђавности преводиоца у даном случају и према његовом тренутном решењу. Они који су давали своје оригиналне мисли или који су преводили, стварали су термине онда кад им је било потребно. Тако се, овде онде, по нешто створило и ушло у употребу, или било убрзо заборављено. Очувало се, често пута, и оно што је некако направљено, па ма и погрешно. За разлику израза *sensatio* од израза *emotio* створени су и очувани термини: осећај за сенсацију, осећање за емоцију. Али духу језика пре би одговарало да осећање (трпни облик) буде за сенсацију (*Empfindung*), а осећај (активни одлик) буде за емоцију (*Gefühl*), као што је на то указао Г. Милан Богдановић једном приликом. Слично је било са „опажај“ за „*Anschauung*“ и опажање“ за „*Wahrnehmung*“. Па ни те разлике нису фиксиране довољно: „осећај“ се често употребљава за „емоцију“, као и стара реч „чувство“. Или се претпоставља употреба речи чистом транскрипцијом: сенсација и емоција. Филозоф је приморан да транскрибује или да ствара и кује, или да прибегне архаичним облицима. Тешкоћа наше терминологије у филозофији, као и у психоло-

гији и у свима областима где се прелива богатији и развијенији душевни живот, долази од једне прости чињенице. Наш је језик остао неразвијен као књижевни и утанчанији језик једним историјским догађајем који је за нашу целокупну културу био од пресудног трагичног значења: инвазијом Турака и ропством. Ја не мислим да обновим идеје анти-вуковаца, али је чињеница, која се не може оспорити, да је пуристичким радом Вукове реформе у корену уништен један језик који се могао развити до језика богатијег и пунијег, и обилнијег ниансама за све преливе мисли. За познаваоце нашег старог језика и његових одлика и рецензија биће јасно да су језички облици, које ми данас морамо да сматрамо као „архаизме“, давали пуну и обилну могућност за ниансирана изражавања мисли. За онога који зна колико лепих и за нас данас неизражљивих облика мисли има у црквеним песмама, јасно је шта се све могло очекивати од једног мирног, непрекиданог и несметаног, историјског развоја језика. Бар за финије преливе мисли и за масу израза у филозофији није способан примитиван језик. Природно да су се извесни термини увукли у употребу и из старијих облика и појмова; на пример: суштина. И кад се мисли на израду наше филозофске терминологије, мора се помислити и на то да се некако изрази старијег језика понова узму и употребе. Често је пута врло добро правити и кованице које одговарају и духу језика и смислу појма. Најопасније је увлачити у великом броју чисте транскрипције страних термина; и ако у извесном ограниченом броју, мора бити и њих. Цело ово питање терминологије могло би се узети у посао удруженим напором радника на филозофији и радника на језику. Без укупног и организованог рада не може се замислити добро и срећно решење проблема филозофске терминологије. „Друштво за српски језик и књижевност“, које постоји, и „Друштво Филозофско“, које не постоји, могли би, удружено, извести у том погледу један користан посао.

Што се тиче коментара уз преводе филозофских дела, тај трећи и последњи услов од оних о којима смо говорили, најлакше је изводљив онда када се већ хоће и може да оствари организација преводне филозофске књижевности.

Природни расадници и таквог једног посла су Университет и једна неопходна организација: „Филозофско Друштво“, које треба да има свој часопис. И као што су организована испитивања „Насеља српских Земаља“, и као што је организован рад на библиографији српске књижевности, тако су се могле спровести и организације којима би сврха била да развију филозофску културу. Ако би се материјалне незгоде могле навести као разлог што филозофи немају свој часопис, а малобројност радника на филозофији што није основано „Филозофско Друштво“, не би се никаквим разлозима могла оправдати нетолеранција и неувиђавност, тесногрудост и индоленција високих катедара филозо-

фије са којих је морао потећи обиман и плодан рад на развијању филозофске културе. На заводу који треба да буде центар-расадник сваке врсте културне делатности, није се, изгледа, ни много мислило ни много хтело; иначе би рад на филозофији био већ успешнији и напреднији. Не треба заборавити ни чињеницу да се свуда око нас више и боље урадило на преводној књижевности но у нас. Отуда би било време да се почне спроводити организација посла на филозофији и код нас, имајући у виду увек да је крајња сврха културе: дати израза себи и својој мисли; ове напомене, овако кратке и набациане, само су прост покушај да се почне мислити и о том раду.

ВЛАДИМИР ВУЈИЋ

ПРОБЛЕМ РЕЛИГИЈЕ КАО НАСТАВНОГ ПРЕДМЕТА: ЛАИЧКА ШКОЛА

У последње време се у нашој јавности поново почело да расправља питање да ли да се религија као наставни предмет и даље задржи у нашим школама или не. Питање је ово постало актуелно због тога што стојимо пред новим школским законима. Најскорија будућност ће показати хоће ли, у овоме погледу, остати у нашим школама по старом, или ћемо и ми поћи трагом оних напредних држава на Западу где је заведена лаичка школа, у којима се религија предаје од стране световног учитеља без икакве професионалне боје, или се у опште не предаје.

И сувише је јасно да постоји сукоб између теологије, која почива на ауторитету божанског откривења, и науке, која се оснива на искуству и разуму. Наука одбацује сваки догмат и чудо, теологија захтева слепо веровање у чуда, а догмате цркве прима за истине о којима не може бити ни дискусије. Полазећи са разнога становишта, а расправљајући у многome иста питања, природно је што су теологија и наука дошле до сасвим различитих учења, која се излажу и у школи, и за која се тражи да се признају за непобитну истину. Међутим, поклонити веру и ономе што исповеда религија и ономе што уче остали наставни предмети — немогуће је. Истина је само једна, и то увек тамо где је она тражена на основу искуства и разума.

У средњовековним школама религија као засебан наставни предмет није ни постојала; она је заведена у школе тек у доба реформације, када су се, уједно, први пут почели да пишу катихизиси као нарочити уџбеници за овај предмет. У овоме времену није било ни потребно да у школама постоји религија као засебан предмет, јер је целокупно школство било задахнуто само једном идејом: црквено-хришћанском,

и сви предмети који су се предавали служили су искључиво потребама цркве. Но не само школа: цео је јавни живот у средњем веку носио црквени карактер, и не само филозофија, већ су и наука, уметност и литература биле ancillae sacrae theologiae. Задатак школе је у првом реду био да спреми будуће свештенике, а образовање лаика била јој је узредна ствар. Карактер средњеveковних школа нису измениле ни реформе Карла Великог. У његово време школе само постају приступачније народним масама, али црквени дух у школама владао је и даље.

Под утицајем схоластике почеше се у 12, 13 и 14 веку да отварају универзитети. Овај нови и, уједно, највиши тип школе није био чиста црквена установа, већ је, као studium privilegiatum, уживао извесну самосталност. Неки од ових универзитета, као што је случај са онима у северној Италији, нису ни основани помоћу цркве, те је, према томе, оснивање универзитета значило почетак еманциповања школа од црквеног утицаја.

За време реформације овај је покрет само појачан. Сам је Лутер тражио да о школама воде бригу једино световне власти и да оне не потпадају ни под какав црквени надзор.

Али се успех показао тек у 18 веку. Овај век, који је у филозофији назван „добом просвећености“, а у педагогији „педагошким веком“, одликује се својом неограниченом вером у моћ разума и моћ просвете. Стварима се даје вредност само у толико у колико се оне могу да обухвате разумом, а од просвете се очекује да преобрази цело друштво. Место досадање супранатуралистичке и конфесионалне, гради се „природна религија“, и ствара се „природна етика“, ослобођена сваке теологије и метафизике. Велики успеси природних наука који су претходили овоме веку још су више ојачали веру у способност разума. Један од најважнијих догађаја по развитаку школа из овога века јесте укидање језуитског реда, који је скоро све школе држао у својим рукама.

Под утицајем Русоа, годину дана после појаве *Емила*, 1763, поднео је генерални прокурор Caradeuc de la Chalotais парламенту један наставни план у којем је тражио да се васпитање национализује и да буде лаичко. Он је био свестан да је један од највиталнијих интереса сваке државе да има одане грађане и да их такве могу васпитати само световни учитељи, а никако свештеници, који, поред државних закона, морају да се покоравају и црквеним. „Како се може и замислити — вели Ла Шалоте — да су људи који не зависе од државе, који црквеном лицу дају првенство испред владоца и отаџбине, а црквеним установама и монашким правилима предност испред државних закона, — у стању да добро васпитају и подуче омладину једне краљевине?“ У исто то доба завео је у Немачкој Базедов прву лаичку школу у десавском филантропинуму. Овај немачки педагог, који је граматику и

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

катихизис држао за два највећа непријатеља дечја, тражио је да се црква одели од школе. Његова је веронаука, која се предавала у филантропинуму, била израђена на чисто деистичкој и лаичкој основи. Крај црквене свемоћи над школом догодио се у Аустрији за време владе Марије Терезије. Она је све школе као црквене установе, ecclesiasticum, прогласила за државне установе, politicum; но религија се и даље у Аустрији предавала на чисто професионалној основи.

Ослобођење школа од црквене власти и њихово стављање под државну контролу само је први корак општег еманциповања школе од цркве. Поред увођења нових, чисто световних предмета, још је увек остала у школи професионална религија као засебан предмет. Случај десавске школе само је изузетак у 18 веку. Требао је да прође још један век да се лаичка школа као државна установа и законом призна. Државе које су увеле лаичку школу скинуле су на тај начин коначно с дневног реда питање које се истакло већ код оснивања првих университета, а које се састојало у ослобођењу сваког црквеног утицаја на школу.

Најбоље је до сада решено то питање у Француској. Тамо се водила кроз читав 19 век огорчена борба око лаицизирања школа, док није 1882 године, за време министра Жила Фериа, и законом уведена. Овим законом је религијска настава сасвим изостављена у француским државним школама, а место ње су уведени као нови предмети грађанска наука и моралка. Из чисто демократских начела остављено је на вољу родитељима да могу васпитати своју децу и у религиозном духу, и то у духу оне конфесије за коју се сами одлуче. Ова верска настава може се вршити само ван школе. „Овај закон — вели сам Фери — одстрањује из наставног плана свако догматско учење, а на прво место ставља моралку и грађанско васпитање. Главни задатак законодавца је био да одели школу од цркве, да обезбеди ђацима и учитељима слободу савести, и да одвоји два јако дуго бркана појма: веру, која је ствар лична, и искуство, које је опште и које се не да ничим заменити“.

И ако француски школски закон од 1882 године изоставља религију као наставни предмет, он није против религије у опште; он чак толерира све конфесије, што се јасно види из самога наставног програма од исте године: „Световна настава о моралу се разликује од верске наставе, али није са њом у опреци. Учитељ не долази на место свештеника или родитеља, него баш спаја своје силе са њиховима да би од сваког детета начинио честитог човека. Он треба највише да се задржава код дужности које зближавају људе, а никако код догмата који их деле. Доцније, кад од деце постану одрасли грађани, могу они у погледу на догмате и да се разликују, али у вршењу дужности морају да буду једнаки, и највиши циљ живота морају да

нађу у томе да се сви подједнако гнушају свега онога што је ниско и гадно, а подједнако да се диве свему оном што је племенито и великодушно, да имају исто мерило при оцењивању дужности, да теже моралном савршенству, ма колико их то труда стало, и, најзад, да се осећају спојени у општем поштовању свега онога што је добро, лепо и истинито, јер и ово је само један облик религијског осећања, и, свакако, не нижи од осталих“.

Извршити свој задатак у духу овога школског закона није био лак посао за француске учитеље. Они нису имали ни теоретског знања ни практичног искуства за предавање моралке која не базира на религиозној основи. Зато је прошло извесно време и француске су школе само по форми биле лаичке, а у ствари су остале конфесионалне и даље. Осим тога, ове су школе имале да издрже и оштар напад од стране клерикала. Црква, која је вековима имала сву власт у школама, овим законом ју је наједаред сасвим изгубила. Не само да су престали црквени људи да предају религију у њој, него су њу заменили сасвим нови предмети који су се ослањали једино на друштво. Због тога су француски клерикали напали на лаичку школу као на безбожничку установу; осим тога, све нове уџбенике који су били написани за лаичке школе папа је ставио на индекс, а Компереове књиге као јеретичке спаљиване су.

На приговор да је француска лаичка школа уперена против религије, најбоље је одговорио сам Компере: „Нас сматрају као узурпаторе и непријатеље религије и, по говору неких политичких партија, основна је школа остала без Бога од оног дана откада је у њу званично заведено предавање морала. Ако има још кога који уображава да смо ми, предајући моралне и грађанске поуке у свима ступњевима јавне наставе, хтели да подигнемо олтар против олтара, да учитеља истакнемо противу свештеника или пастора, да васпоставимо некакво супарништво између уџбеника и катихизиса, да смо хтели да поред сваке цркве или свакога храма подигнемо школу безверја и безбожности, тако да дете по изласку из основне школе пролази равнодушно или с подсмехом поред врата цркве или протестанског дома, тај се вара, и ми протестујемо противу таквих оптужаба из све снаге своје савести и као људи, и као родољуби, и као републиканци.“

Само, ови поступци од стране Рима и француских клерикала слабо су могли да измене онај ток развића француских школа којим су оне пошле од 1882 године. Када је 1905 донет у Француској закон о оцепљењу цркве од државе, све одредбе школског закона од 1882 остављене су и даље на снази. Но пошто постоји одобрење да могу постојати и приватне школе, француски су се клерикали користили тиме и отварају конфесионалне школе, познате под именом *écoles libres*.

Од године 1887 изостављена је религија и у свима јавним школама у Италији. Место религије заведена је и овде лаичка моралка и грађанска наука. 1908 године донет је нов закон по коме општине воде бригу о религијској настави код деце чији родитељи то желе.

По узору на Француску, постоје данас лаичке школе и у неким кантонима Швајцарске, у Португалији, Белгији, Холандији и у Јапану.

У Енглеској, као и у Америци, религија као засебан предмет постоји само у конфесионалним школама; у државним се школама чита Библија, али без конфесионалног тумачења, и уче се молитве. У последње време у Енглеској ради Лига за морално васпитање на томе да се и ово читање изостави и да се заведе лаичка моралка.

У Немачкој су Вајмарским Уставом отворене прве лаичке школе, али су оне данас, због нападаја конзервативаца, у сталној кризи.

Како је проблем религије као наставног предмета једно чисто педагошко питање, то га треба решавати само са педагошког становишта. Интереси појединих конфесија не могу се овде узети у обзир, пошто вера, као приватна ствар појединаца, данас већ није својина целога друштва, док је школа јавна установа за све грађане.

По нашем мишљењу требало би и у наше школе увести лаичку моралку и грађанске поуке, а место конфесионалне религије, требало би дати само историјско-културан приказ религије од најстаријих времена до монотеизма. Већ су Шлајермахер, Песталоци, Дистервег и Дитес препоручивали овај начин решења питања религије као наставног предмета, а у наше доба исто то мишљење заступају многи одлични педагози немачки и француски (Рајн, Паулзен, Наторп, Фује, Тома), Швеђанка Е. Кеј и Чех Каднер. Да се ова безконфесионална и објективна религијска настава лако може у пракси извести, указује Каднер на пример у Базедовљевом филантропинуму и на случај оне јерусалимске школе где на једном часу уче заједно религију не само хришћани разних вероисповести, него и мухамеданци и мојсијевци.

Овакво учење о религијама спојило би се са културном историјом, а почињало би се тек на средњим школама. Но не би се могло, из општих демократских принципа, ускратити право оним родитељима који то желе да им се деца васпитају и у конфесионалном духу. Овде би наставничку улогу вршили сами родитељи у породици и свештеници; ови други увек ван школских часова и ван школе. А да се не би поновио исти случај који се догодио у Француској, где су свештеници употребили ову прилику да деца омрзну лаичку школу, државне власти би водиле контролу над овим радом, а исто тако, да би се избегло васпитавање у верској нетрпљивости, сви учбеници који би се употребљавали код ове наставе морали би бити одобрени од државних власти.

Увођењем лаичке школе, место досадашње конфесионалне, у Југо-славији, у многоме би нестале оне разлике које постоје код једног истог народа а разних вероисповести, као и оне које нас деле од наших националних мањина, и тиме би се извршило једно благотворно нивелисање, које би држави донело знатно ојачање.

ДИМИТРИЈЕ КИРИЛОВИЋ

ПРЕД ПРВИ КОНГРЕС СЛОВЕНСКИХ ГЕОГРАФА И ЕТНОГРАФА У ПРАГУ

Први конгрес словенских географа и етнографа одржаће се почетком јуна ове године у Прагу. Тиме ће се остварити једна замисао још из 1914 године, замисао чије је остварење Светски Рат био од-годио, али уједно и донео собом да се она сада остварује далеко успешније.

Још 1914 године, приликом конгреса чешких природњака и лекара у Прагу, говорио је Г. Јован Цвијић, у једном ужем кругу својих сарадника и пријатеља, о потреби конгреса свих словенских географа и етнографа. После Светског Рата, када су и они словенски народи који су били под туђом влашћу, добили државну слободу, настале су знатно повољније прилике за Словене да узму учешћа у међународној утакмици на унапређењу науке. У разговору са чешким научним радницима покренуо је сада Г. Цвијић понова питање о поменутом конгресу. Са чешке стране ова је замисао топло прихваћена, и најглавнији научни институти и најглавнији научни радници у Прагу и у Чехословачкој предузели су на себе посао око припремања конгреса. То нам јамчи да ће конгрес бити изврсно организован. На њему ће учествовати географи и етнографи свих словенских народа, а од Руса само они који су у емиграцији.

Према претходном извештају који је разаслао одбор за припрему конгреса, главни задатак овог првог конгреса биће да се изложе најважнији резултати који су постигнути у раду на проучавању словенских земаља и народа, да се покаже учешће словенске Географије и Етнографије у општем развоју ових наука, и да се утврди систематски програм будућег рада. Према овом захтеву организационог одбора имаће стручњаци у појединим земљама да припреме своја предавања.

Географи и етнографи у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца јако се интересују за овај конгрес, и већ разрађују теме о којима ће држати предавања. Тако ће Г. Цвијић дати преглед о тектонским и геоморфолошким особинама Балканског Полуострва и јужнословенских

земаља ван полуострва. Г. Недељко Кошанин, професор Ботанике на Университету у Београду, говориће о фитогеографским приликама Јужне Србије. Г. Павле Вујевић, професор Метеорологије и Климатологије на Университету у Београду, приказаће главне климатске особине јужнословенских земаља, а писац ових редова оцртаће, дуж извесних профила, антропогеографске прилике истих земаља. Наши научни радници даће прилоге за сваку од прве четири секције које предвиђа организациони одбор. Али ће друга и четврта секција, геоморфолошка и антропогеографска, бити појачане и другим предавањима. У другој секцији Д-р Петар Јовановић, доцент Географије на Университету у Скопљу, говориће о фосилном маринском рељефу по ободу панонског басена, а у четвртој Д-р Боривоје Дробњаковић, кустос Етнографског Музеја у Београду, изнеће методе и главне резултате у испитивању миграција. За четврту секцију у изгледу је и предавање Г. Војислава С. Радовановића, асистента Географског Института на Университету у Београду, о насељима и миграцијама у Тиквешу и Рајцу, у Јужној Србији. На овој области, као на једном примеру, показаће се детаљније начин антропогеографског рада београдске школе. У петој секцији предаваће Г. Светозар Томић, директор гимназије у Београду, о новијим етнографским делима о Црној Гори, а у седмој Г. Емило Цветић, професор гимназије у Београду, о развоју и данашњем стању географске наставе у нашим средњим школама.

Они којима је познат развој Географије за последње три-четири деценије, развој који се зачео у Београду под подстреком Г. Цвијића, видеће да у поменутом предавањима нису исцрпена сва питања на којима се тако дуго и систематски радило. Даља ће се излагања свакако наставити на идућим конгресима. Али ће се и из ових саопштења увидети многобројни и важни резултати који су постигнути у раду на проучавању јужнословенских земаља и Јужних Словена. Учесници конгреса упознаће се овим и са главним особинама јужнословенских земаља и Јужних Словена, а уједно и са главним научним питањима на којима ради географска и етнографска школа у Београду.

Слична саопштења о појединим словенским земљама и народима чуће се од чешких, пољских и других стручњака. Тако ће се овим узајамним обавештавањем учесници конгреса ближе упознати са свима основним питањима словенске Географије и Етнографије.

Али ће ово обавештавање донети даљих резултата, који, у појединим случајевима, могу бити нарочито значајни. Овим обавештавањем многи научни радници биће наведени да на питања којима се баве гледају и с нових гледишта, и њихове методе рада постаће оштрије и разноврсније. Географска наука се већ деценијама снажно развија, и баш због тога се у њој отварају све нови видови и јављају све нова питања, изазивајући једно друго.

Тако ми од конгреса у Прагу очекујемо врло повољне резултате по развитак словенске Географије и Етнографије. Он може значити и почетак нове фазе у историји ових наука. Нама се чини да би конгрес, и ако први ове врсте, постигао већи успех кад би се узеле у обзир напомене које ћемо овде навестити.

Ми сматрамо да би на конгресу у Прагу највише предавача требало да даду Чехословаци и у највише предавања да се говори о чехословачкој земљи и народу. Стручњаке који долазе са стране треба обавестити о најглавнијим географским и етнографским особинама Чехословачке, и та обавештења допунити приређивањем екскурсија у карактеристичне области Чехословачке. Сви ће гости имати природан интерес да што боље упознају Чехословачку, и желеће да ову ванредно повољну прилику, под вођством својих чешких колега, у том циљу што више искористе. Разуме се да ће се идући словенски конгреси држати, сваки пут, у другој словенској земљи, и за сваки такав случај имаће домаћи стручњаци да представе гостима своју земљу и свој народ у што већем броју предавања и екскурсија.

Али сем ових чисто својих, ужих обласних питања, имају словенски географи и етнографи и заједничких, ширих обласних питања. У Географији такве додирне тачке нарочито лако могу изнаћи Чеси, Пољаци и Руси. Јужни Словени, територијално одвојени од осталих словенских народа, у овом случају не улазе у комбинацију. Али су Јужни Словени, и ако су се одвојили од осталог словенског света, и дошли у друкчију географску средину, у додир са другим народима и другим културама, задржали ипак своје основне особине, које су им заједничке с особинама осталих Словена. Тако у главним етнографским питањима сви словенски стручњаци могу имати доста додирних тачака за заједнички рад.

Најзад, сваки научни радник, радећи у својој ужој области, помишља и на опште научне резултате и опште научне методе. У толико се више има ово очекивати од словенских радника, који су у могућности (нарочито кад се узме у обзир Русија) да испитују огромне, географски врло значајне земље, и многољудне, етнографски врло свеже народе.

Тако држимо да ће конгреси словенских географа и етнографа постићи пунији успех ако буду усредсредили своју пажњу на ове три групе питања. На првом месту треба расправљати о питањима оне земље у којој се конгрес држи. На другом месту треба изнаћи и неговати питања из Географије словенских земаља и Етнографије словенских народа, а на трећем месту треба утицати на опште научне резултате и опште научне методе, полазећи увек од словенских проматрања.

Д-Р БОРИВОЈЕ Ж. МИЛОЈЕВИЋ
в. професор Географије на Универзитету
у Београду

J. С. МАХАР

И поред великих светковина приликом стогодишњице рођења Беджика Сметане, творца чешке уметничке музике, нису Чеси заборавили да је 29 фебруара навршио шездесет година Ј. С. Махар, уз Бжезину и Сову најизразитији садашњи представник чешкога Парнаса. Позоришта, културна удружења, војска, политичке власти, одали су на најсвечанији начин поштовање великом јубилару.

Махаров значај се може праведно оценити само онда када се узме у обзир да је осамдесетих година прошлог столећа владала национално-политичним животом чешкога народа ужасна стагнација. У литератури се Цајеров романтизам преживљавао, Врхлицков космополитизам губио у магли. Још већу учмалост опажамо на пољу политике. Старочеси изгубише поверење у народу, Младочеси беху још несигурни, без оријентације; остале странке поготово не знадоше куда ни камо. Тада се појављују два човека врло истакнутих особина, Масарик и Махар, оба рационалисте скроз и скроз, и неумољиви непријатељи Беча и католичког Рима.

Махарова борбеност и оштрина испољиле су се већ у његовим првим песмама, где стоји још под утицајем народовца Неруде. У *Конфитиоору*, песничком опису првих успеха младићевих, његових смелих нада и горких разочарања, као и у даљој аутобиографији, *Конфеса лићераша*, које по Масарику спадају међу десет најбољих књига светске литературе, Махар се већ ослободио туђих литерарних уплива и већ је сасвим свој: саркастичан, често увредљив, но увек бистар интелектуалац. *Трисцициум Виндобона*, збирка пригодних и национално-политичких песама, је вапај чешкога народа за слободу. *Голоша* и *Чешири књије сонета* су песничка савршенства познијег доба.

Занимљиво и донекле чудновато је да Махару, гордом атеисти без вере и идеала, циничару чији „ђаволски осмех“ — како се сам изражава — трга са лица бедних људи маске родољубља и других осећаја, имамо да захвалимо за неколико песама које по својој нежности и доброты спадају међу најинтимније стихове целе чешке литературе. Лиричка драма *Овде би требало да цвећају руже*, идиле и драма *Животом унишћени*, спев *Магдалена*, посвећен жени, њеном невидљивом страдању и нечујном вапају, садржавају праве бисере поезије. Када заронимо у трагику тих женских удеса, дође нам жеља да се некамо повучемо и тихо заплачемо.

У својим зрелим годинама путовао је Махар по Јужној Русији, Италији, Грчкој; тиме се врло раширио његов душевни хоризонт и развила његова љубав к антици. Из тога доба су велике епопеје *У жару хеленског сунца*, *Ошров из Јудеје*, *Излеш на Крим*, *Рим*, *Ајо-*

сѣоли, затим наполеонски циклуси *Он и она*. Попут Виктор Ига, али на сасвим сопствен оригиналан начин, опевао је Махар у овим својим делима целе епохе старе, средовечне и нове историје. Врло духовит и у стилистички савршеној форми, *Рим*, н.пр., је узор-дело чешке прозе. Са историјског гледишта не могу се његови назори примати без резерве. Јер и ако морамо признати велике заслуге античке културе с једне, а многе рђаве свештенске институције средњег века с друге стране, не можемо допустити да се у омрази према хришћанству иде тако далеко да му се одрекне сваки благородан улив на развитак човечанства. Махарови пригодни и новинарски чланци сабрани у *Тридесет година*, *Сабрани фељшони*, итд., врло су карактеристични за национално-политичку атмосферу оног доба, али су без веће књижевне вредности.

Махар је песник снажног, лапидарног потеза, чисте, каткада опоре версификације, коме је китњаста речитост сасвим страна. Врело његове поезије није *осећај* него *мисао*; он не тражи *лејошу* него *истину*. Филозофија изгледа да му је инспирирана Ничеом. У Махару живи бунтовнички дух старих Хусита, који су зарад истинитости рушили храмове и олтаре. Зато је он непрекидно кудио неодважност и кратковидост ондашњих чешких политичара и гонио своје сународнике отвореном отпору против Хабсбурговаца и католичанства. Иначе мрзи — Махар у опште више мрзи него што воли — учмалу атмосферу паланака, насмејану лажљивост многих тако званих „добрих бракова“, фарисејство сите буржоазије — све што је неискрено, ниско и просто. Радо силази у редове несрећних, прогнаних индивидуа људског друштва и, попут великих руских романсиера, испитује њихову „душу“.

Д-Р ЈУЛКА ХЛАПЕЦ-ЂОРЂЕВИЋ

ШПЕНГЛЕРОВА „ПРОПАСТ ЗАПАДА“

— ЈЕДНО ПИТАЊЕ ИЗ ОБЛАСТИ МЕТОДОЛОГИЈЕ —

(Крај)

5.

То је, од прилике, конач који Шпенглер проткива појаве. Трагајући за обликом једне културе, он се труди да покаже да све спољне манифестације њене, ма колико различите оне изгледале на први поглед, стоје у дубоком сродству једна према другој, и да се дубоко разликују од манифестација друге културе, па ма колико с поља оне личиле једна на другу.

Излагање Шпенглера, који изрично вели да неће да да никакву систематизацију у смислу сувопарног шематизма, живо је, пуно боја и

покрета. Одељци су као велики афоризми, набацани једни до другог често уметничком девинацијом.

Онај који би хтео да уђе у појединости овог изобиља, — које личи на тропску флору, — имао би сам да напише дебелу књигу. А сем тога би морао суверено да влада целим оним материјалом којим влада сам Шпенглер. Тај задатак не само да надмаша сваку моју компетенцију, него не спада ни у моју струку. Мене Шпенглерово дело интересује као појава у немачком животу и немачкој књижевности, и као покушај методолошког решења историјских наука с једне стране, и природних с друге.

Да у Шпенглеровој књизи, поред дубоких опаски, има много чега романтичарског, конзервативног, „пруског“, да се видети на први поглед. Све су то, међутим, примесе које би се, да је потреба, дале изглачати.

Оно што се у једном делу не да „изглачати“, то је његова унутрашња конструкција. Ако она није чврста, узалуд је довлачити украсе. Зграда ће се у толико пре срушити.

Шпенглер вели да неће да говори са апсолутног становишта. Ипак он тврди да су културе организми. Откуд он то зна?

По томе што су се културе рађале и умирале? А да ли је заиста кинеска култура умрла? Ми ствар махом посматрамо политичким очима и губимо из вида културну функцију народа који се, у то доба, не налази на политичкој трибини. Па ипак нам блиски примери показују да смо у неправу ако тако радимо. Шпанија је већ одавно сишла са политичке позорнице, па ипак њено сликарство и, у последње време, њена музика представљају драгоцен прилог европској култури. А ако за мерило културе узмемо индивидуалну срећу човекову (а које би друго мерило могли узети?), онда је по све неоправдано рећи да је кинеска култура умрла. Јер људи — не само Кинези, као Ку-Хунг-Минг, који је за време рата и поводом њега написао о овоме питању једну у Енглеској и Немачкој прилично читану књигу, него и Европејци — тврде да је Кина у том погледу боље решила задатак од западних, „културних“ земаља. Рећи да је култура Кине умрла, пошто се помоћу капитала, машина, парламентаризма и бајонета врши њена „европеизација“, значи само поставити једну хипотезу која је, уз то, постављена још на врло хипотетичном тлу. На сваки се начин није „покинезила“ ни европска декоративна уметност када је, пре два столећа, претрпела изванредан кинески утицај, нити се „појапанило“ европско сликарство када је, у прошлом веку, подражавало јапанске мајсторе. И сила има својих граница: онда, наиме, кад наиђе на већу силу. И Наполеон и Виљем II победили су Русију, али су обојица нашли само пропаст у тој својој победи. Русија међутим броји „само“ сто милиона становника, Кина четири стотине.

Било како било, тек Шпенглеров појам културе изгледа бар „прејудициран“. То је једно.

А друго је ово. Кад он схвата историју као природан процес, је ли он тиме заиста „историфицирао“ природу, као што му је намера, или је, на против, само натурализирао историју? Историја света је за Шпенглера „свет као историја“. То гледиште, вели он, до сад се можда тамно наслућивало, али га још нико није применио. Он, другим речима, неће да посматра свет као природњак. Природњак, по њему, мери свет ради практичне сврхе. То је једно „позно и вештачко“ гледиште. Јер у природном ставу човек не мери свет, он га доживљује. Историја је доживљај. Зашто онда Шпенглер идентификује одједном историју са биологијом? Зар то није противуречно? Кад он у историји види само један природан процес, зар он тада не посматра као природњак, не само природу, него и историју? Зар нешто слично није већ Дарвин урадио пре Шпенглера?

Дарвина Шпенглер не може очима да види. Можда што сувише личи на њега. Јер по чему се разликују њихова гледишта? Филозофија еволуције је за Шпенглера површна. Еволуција мирише на телеологију, претпоставља каузалитет, једном речи, механику. Њу Шпенглер неће. Он је један од сваке механике пречишћен Дарвин. Па шта онда остаје? Остаје сазнање да „све тече“. Хераклит. Зар је то тако ново као што Шпенглер тврди?

С каквим правом, у осталом, Шпенглер срањује људску историју с једне стране са фауном и флором с друге? Постоји ли овде аналогија? Зар се човек не разликује принципиелно од животиње и биљке? Зар он није једно свесно биће, тј. *биће коме је дашо могућности да се сјоразуме*? То из основа мења положај његов. Животиња не може да се споразуме, она живи и умире како се родила; остаје увек себи равна; следује свом инстинкту; трпи, дакле, пасивно судбину своју. Човеку је, међутим, дата могућност да свесно координира своју снагу са снагом осталих људи. Ако човечанство данас не постоји, зашто тврдити да човек неће једног дана да га створи? Зар то не лежи у „природи“ човековој, која је нешто сасвим друго од „природе“ животиње? Ми употребљавамо исту реч за два различита појма: „природа“ човека није само биолошки, него је и рационално условљена. Па може ли онда бити аналогије између судбине животиње и историје човекове? Зар историја није један „натприродни“, чисто људски процес? Зашто Шпенглер, који историчарима замера кад погрешно употребе аналогију, тако очевидно греша у овој основној аналогији?

Али и без обзира на то шта је Шпенглер, — и то је треће питање, — дао ново тиме што је историју натурализовао и биологизирао (слично Николаи-у, с том разликом само што овај у својој *Биологији раша* хоће да посматра историју као природњак, а не као историчар)?

Шпенглер на супрот механичком гледишту, које вели да се историја креће по принципу узрочности, ставља своје гледиште по коме је историја један органски процес. Је ли он тиме заиста коперникански преокренуо историју?

И једно и друго гледиште тврде да је историја нешто што човек трпи пасивно. Разлика је само у томе што се у првом случају неминуовност историје идентификује са законом по коме камен мора да лети и падне кад се баци, док се у другом она идентификује са судбином цвета који се рађа, цвета и умире. Нианса је друга, степен је други, принцип је исти. И закон и судбина овде су само две речи које означавају исти појам: појам силе која стоји изнад човека и њиме господари. У чему је, дакле, Шпенглер преокренуо појам историје? Зар његово коперниканско дело није само номинално?

Да човек заиста зависи од страшних сила, то ваљада, без обзира на све механо-материалистичке теорије историје, нико не појми боље од становника нових и малих организација које су до сад стајале по страни великих процеса културе, као што је то с нама случај. Па ипак се питање само намеће: да ли је историја заиста нешто што човек само пасивно трпи? Зар она није нешто што човек, у исти мах, свеједно са колико интензитета, и активно ствара? *Зар човек не узима увек своју жељу за моћив свог делања?* То је чињеница која би се тешко дала оспорити.

Друго је питање да ли ће и колико ће он да оствари ту своју жељу. Главно је да он није детерминисан искључиво спољном силом као камен својим механичким законом, као цвет својом биолошком судбином. Човек хоће да оствари своју жељу, своју намеру, свој циљ. Он верује у то остварење. Иначе не би делао. Историја је, посматрана с тог гледишта, вера. Вера у будућност. Зар би историја без те и такве вере у опште могла да постоји? Зар није у опште немогуће и замислити да би историја без такве вере могла да постоји?

Та вера, дакле, нема ничег заједничког са неким ирационалним заносом. Она је, на против, продукт свести човекове и сачињава један део његовог духовног живота, па хтео он то или не.

Потпуно је логично што Шпенглер, који у историји види само један биолошки процес, долази до диаметрално супротног закључка: до апсолутног скептицизма.

У биологији, заиста, постоји само промена облика; и апсурдно би било објашњавати те промене телеолошки. А у историји? Стари Бен Акиба је рекао да је све оно што постоји већ било. Да ли Шпенглер тврди друго шта? Он истина вели да су појаве јединствене, да се не понављају. Понавља се само промена. Она је била и она ће бити. Је ли Шпенглер као историчар, дакле, много одмакао од Бен Акибе? Другим речима: зар није противуречно хтети из прошлости историје

закључити на будућност њену? Ако ни из ког другог, а оно бар из формалног разлога што су историја и прошлост синоними, док су историја и будућност супротности.

Прошлост историје — нека ми је дозвољено да се изразим плеонастички — броји, ако је меримо и одвећ добром мером, десет хиљада година. Будућност броји тачно онолико година колико броји и вечност. Или бар онолико колико је потребно да се сунце охлади, земља угаси. (А ко би могао да тврди да ће и онда нестати историје, да човек дотле неће пронаћи средства којима ће да надокнади изгубљене енергије?) Хтети одредити будући облик историје из прошлости њене, у најмању руку је доказ одсуства смисла за пропорцију. Кроз две тачке које су једна другој бескрајно близу, човек може да повуче, не једну, него много правих линија. Прошлост историје временом је ограничена; она зато показује само један релативно мали број својих облика. Будућност њена је временом неограничена; она зато садржи у себи једну бескрајну множину могућих решења. Противуречно је с тога закључивати из прошлости историје на њену будућност. *Историја не постоји; она постојаје.* Ако је историја до сад показивала „анархистичне“ тенденције, ако су се до сад разне културе рађале и умирале „бесциљно“, ако је она до сад личила много, бар с поља посматрана, на биолошки процес који се врши у природи, тиме ни најмање још није речено да то мора тако да остане и у целој будућности. *На сваки начин човек може да замисли и стошину других решења, док у биологији он то није у стању да учини.* Зар, према томе, Шпенглеров скептицизам не изгледа необразложен? Најгори је онај скептицизам коме може да се пребаци некритичност: он онда није скептицизам, он је сујеверје.

Док је у питању природа, човек с правом може да изводи закључак из прошлости на будућност, јер су и једна и друга вечне. Време, другим речима, не игра овде никакву улогу. Прошлост и будућност су у овом случају само фиктивни појмови; стварно имамо пред собом само проблем простора.

„Ми знамо данас“, вели Шпенглер, „да сума [свих сунчаних система — око 35 милиона — сачињава један затворен звездани систем који је, као што се може доказати, крајан, који има облик једног ротационог елипсоида и чији се екватор од прилике поклапа са Млечним Путем. Јата сунчаних система лете, као тице селице, кроз тај простор у истом правцу и са истом брзином. Једну такву гомилу сачињава и наше сунце са светлим звездама Капела, Вега... Има ли нешто иза тог система? Постоји ли маса таквих система према којима су овде утврђене дименције изванредно мале? За чулно искуство изгледа да је достигнута апсолутна граница; кроз те огромне просторе, који су за

нас само једна мислена неминовност, не могу ни светлост, ни гравитација да даду знак егзистенције“.

Природу тако човек има увек целу пред собом, у целој њеној страшној и величанственој бескрајности. *Историју он нема пред собом, он је има за собом. „Пред“ собом (у историјском смислу тог предлога) он има само циљ, жељу, намеру. Намеру он може само да оствари. Иначе она губи сваки смисао свој. Историју човек може, дакле, само да оствари, а не да је предскаже.*

У природи човек нема шта да остварује. Природа већ јесте. Човеку остаје само да констатује квалитете њене. И констатујући их, он констатује *оно што увек јесте, што ће дакле увек бити и што је до сад увек било. Време, другим речима, овде не игра никакву улогу. Ми имамо посла са проблемом простора.*

У историји човек не може да констатује „оно што увек јесте“. Он може да констатује само оно што је било, што се само једном догодило и што се више никад догодити неће. У историји, другим речима, време игра главну улогу.

Да историја стоји према природи у истом односу у коме стоји време према простору, то Шпенглер и сам изрично тврди. (Његова дефиниција појма времена као фиктивног појма, као „Gegenbegriff“, као „оно што није простор“, ингениозна је, фина и дубока.) Како је онда могуће да он ипак хоће историју унапред да одреди, да он у историји ипак хоће да констатује „оно што увек јесте“, да он, дакле, стварно у историји види ипак само један проблем простора? Зар то није крајња и очигледна инконсеквенција?

Шпенглерово дело тако показује два лица као Јанусова глава. С једне стране имамо једно заиста невероватно изобиље појединости које су оригиналне, сугестивне и, у најмању руку, интересантне. С друге стране су све те појединости стављене у један систем (ма колико да Шпенглер мрзи ову реч), који је врло лабилан пошто базира на једном у најмању руку сумњивом појму.

Ми смо испитали Шпенглеров појам историје и трудили смо се да покажемо да је он, *прво, „прејудициран“, да је затим, на основу једне погрешне аналогије, биологизиран, и да најзад није мање айсо-лушан и „априористички“ од оног појма историје против кога се Шпенглер бори.*

Са овим појмом падају и његове последице: етички скептицизам и бркање метода природних историјских наука.

Унутарња неконгруентност Шпенглеровог дела наводи човека да се пита: да ли је Шпенглер дошао до закључка да се култура Запада налази у свом последњем стадијуму тиме што је упоређивао разне културе, или су га, обрнуто, малаксало стање у Немачкој и Европи с једне стране, и бујни покрет у Рисији (чију нову и будућу културу

он назива *das Russentum*) с друге стране, навели да измисли теорију упоредне морфологије? Да ли је он заиста из историјског тока закључио на пропаст Запада, или му је, на против, та „пропаст“ служила као повод да конструише ток историје? Да ли је његова теорија историје нешто друго до логична апстракција (плус логична допуна) стања на Западу у првој петини двадесетог века? Да ли је његова филозофија историје нешто друго до једна у прошлост и будућност пројецтирана политичка ориентација? Да ли је његова књига нешто друго до бојиште на коме се рве Шпенглер политичар и Шпенглер филозоф?

После свега реченог неће ваљда бити одвећ смело свести свој суд на тврдњу да ће Шпенглерово дело, као „људски докуменат“, неоспорно означававши један *дашум* у историји немачке културе, али да оно за историју људске мисли неће бићи од оног епохалног значаја како *шо* мисли сам Шпенглер.

М. Т. СЕЛЕСКОВИЋ

ИСПИТИВАЊЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ ПО МЕТОДИ BINET-SIMON

(III)

с) Дефиниције апстрактних појмова

(12 година)

Б. С. су тражили дефиниције ове три речи: милосрђе, правда и доброта. Они су просто питали: *Шта је милосрђе*, итд. Бобертаг мисли да је то погрешно, јер је такво питање неодређено и може збунити и одрасле, а камо ли децу. Он је зато питао: *Ти знаш шта је милосрђе? Онда ми објасни шта је то. Кажми ми шта је то кад је неко милосрдан, или ми кажми пример где је неко милосрдан; дакле на пример кад...* Бобертаг и овде, чини нам се, пада у супротну погрешку — опширност.

Код дефиниције милосрђа се морају истаћи две ствари: несрећни људи и добротинство које им се укаже. Примери:

Добри одговори:

- То је кад несрећне људе помажемо.
- То је кад дамо новаца старцима који не могу више да раде.
- То је кад учинимо какву милостињу.
- То је кад видимо неког сиромашка, па имамо према њему сажаљења, и, ако имамо новаца, ми му дамо.

Рђави одговори:

- То је бити добар.
- То је бити милосрдан.
- То је лице које је добро.
- То је кад је неко сиромашан.
- То је молити за опроштење.

Код дефиниције правде мора се навести или идеја закона, по коме се људи и њихови интереси узимају у заштиту, или идеја да с људима треба поступати по заслуги.

Добри одговори:

То је кад се осуде људи који су криви, и кад се ослободе људи који су праведни.

То је кад се казне рђави људи и кад су богати.

Рђави одговори:

Правда је ко суди.

Правда је суђење.

То је тамо где се суди.

То је кад се откине врат.

То су жандарми.

Добра дефиниција доброте треба да садржи или нежна осећања, или добре намере и помоћ људима од којих не зависимо:

Добри одговори:

Доброта је бити нежан према другима.

Доброта је кад се чека неко ко не може да плати.

То је вратити добро за зло.

Доброта је кад делимо са другима.

Рђави примери:

Доброта, то је бити добар.

Мора се учинити нешто добро.

То је скинути свој шешир.

Доброта, то је тачност.

Тест је решен ако се бар два појма добро дефинишу.

15. Естетичко поређење

(6 година)

На три засебна листа нацртају се по два лица, једно поред другог, од којих је једно лепо а друго ружно (види сл. 7). Морамо се старати да лепо лице буде час лево час десно а не увек на истој страни, да не би деца, која су склона да аутоматски показују на једну исту страну, случајно погодила. Дете се пита: *Које је леише од ова два лица?* Сваки лист се дакле за себе покаже. Потребно је да дете сва три пута да тачан одговор. Ако каже да су оба лица лепа, тест је нерешен.

16. Казаши своје године

(3 године)

Дете питамо: *Колико имаш година?* Б. С. су овај тест у скали од 1911 године изоставили.

17. Разликоваши лево и десно

(7 година)

Детету се каже: *Покажи швоју десну руку*, па затим: *Покажи швоје лево уво*. Према одговорима, Б. С. разликују три групе деце:

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Сл. 7.

1.) Има деце која још никако не знају где је десно и где лево. Она обично покажу десну руку, пошто се она из навике обично пружа, затим додирну десно уво.

2.) Има их који имају представу о десно и лево, али још нису сигурни. Они покажу десну руку, па онда аутоматски најпре десно уво, али се одмах, готово увек смејући се, поправе и покажу лево уво. Тест у овом случају важи као решен. Ако сумњамо, можемо даље тражити да дете покаже лево око и десно уво, итд.

3.) Трећу групу чине деца која без погрешке и не оклевајући показују десну руку и лево уво.

Понека деца покажу једном руком другу, што није довољно јасно. У овоме се случају од деце тражи да дигну у вис десну руку. Треба се старати да нашим изразом лица не дамо детету на знање да је погрешило; исто тако не треба дете питати кад погрешило: „Је ли то тачно?“ У колико су одговори погрешнији, у толико морамо бити мирнији.

18. Извршиши три наређења

(7 година)

Детету се даду наједанпут три налога: *Узми овај кључ и мешни за шамо на столицу* (покаже се столица); *онда отвори врата и донеси кутију која је на столицу код врата. Дакле прво мешни кључ на столицу, онда отвори врата, па онда донеси кутију. Разумеш ли? — Сад иди!* Док се говори, увек показати место, и уверити се да је дете видело столицу, врата и кутију. Треба се старати да нема ничега што би извршење могло ометати, на пр. какво страно лице које седи на путу, или гласан говор који би могао привући дечју пажњу. Али се зато не сме ни помагати детету, на пр: „А шта сад? Да ниси што заборавио?“ Сва три налога дете треба да изврши самостално, без икаквог другог подстицаја. Деца често изврше само два налога, или, кад дођу до врата, изађу и затворе их за собом; никакво опомињање овде није дозвољено.

19. Именоваши четири главне боје

(7 година)

На сивом картону се прилепе један испод другог четири обојена правоугаоника: црвен, жут, зелен и плав, величине 2×6 см, нешто мало растављени. Боје треба да су добро засићене, али не треба да су сјајне. Картон се метне пред дете, покаже се прстом црвена боја, па се пита: *Како се зове ова боја?* (по Бобертагу), а не: која је ово боја или: каква је ово боја, као што су то Б. С. чинили. На последње питање дете може рећи лепа боја, а да му се не може ништа пребацити.

Није дозвољена ни једна погрешка коју дете не би спонтано само одмах исправило. Бобертаг је нашао да се најмање погрешки чини код црвене, а највише код зелене боје. Девојчице познају боје боље од дечака.

20. Казати број својих прстију

(7 година)

Дете се пита: *Колико прстију имаш на једној руци? Колико на другој? Колико на обе заједно?* Дете мора одмах без размишљања дати тачан одговор, и не сме бројати прсте.

И овај тест је изостављен у скали III.

21. Писање

(7 и 8 година)

а) *Преписајти једну реченицу (7 година)*. На једном листу хартије напише се кратка реченица, на пр.: Павле је мали. Сад се од детета тражи да то мастилом препише. Треба пазити да дете не прецртава слова.

б) *Писајти по диктању (8 година)*. Детету се каже: *Пиши што ћу ти сада рећи*. Затим му се каже: Лепе мале девојчице. Време писања је 1 минут. О ортографским погрешкама се не води рачуна.

Оба ова теста су изостављена у скали III.

22. Поредиши два предмета

(8 година и одрасли)

а) *Поредиши два конкретна предмета по сећању (8 год.)*.

Прво питамо дете: *Јеси ли ти видео лејштира?* — Да. *А муву?* — Да. *Сад ми кажи: јесу ли мува и лејштира једно исто?* Ако дете каже „не“, пита се даље: *А зашто нису исто?* На сличан начин пореде се дрво и стакло, хартија и картон. Бобертаг предлаже, место хартије и картона, дрво и месо, као познатије; нама такође изгледа да су последњи предмети згоднији за нашу децу већ и зато што је картон страна реч, а ми немамо за њу згодног израза. Погрешно би било питати: *Каква је разлика између...*, или: *По чему се разликују...* Израз „разлика“ за многу децу је тежак и неразумљив. Ако дете ћути или каже: *Не знам, треба га подстаћи на размишљање речима: Али ти то знаш, размисли само мало, то није тешко.* Друга помоћ је недозвољена, на пр.: *Како изгледа лептир?* јер то значи скренути пажњу детета на ствари које дете само треба да пронађе. Тиме би поређење било сувише олакшано.

Б. С. захтевају од три два тачна поређења, па да се тест сматра за решен.

б) *Поредиши апстрактне предмете (одрасли)*.

Дете питамо: *Каква је разлика између лености и беспослице? Затим између еволуције и револуције? évènement (догађај) и avènement (ступање на престо)?*

Код другог питања мора се рећи да је l'évènement какав било догађај који се десио; док је l'avènement ступање краља на престо.

Код првог питања треба да се нагласи да беспослица долази од спољашњих прилика, док леност зависи од карактера.

На послетку, еволуција је лагана, прогресивна промена; револуција је нагла промена. И овде се не сме критиковати, већ сваки одговор треба мирно примити; никаква помоћна питања нису дозвољена.

23. Бројајши назад од 20—0

(8 година)

Детету се каже: *Ти знаш да бројиш назад од 20 до 0? Број: 20, 19, 18..., а сад ти настави до 0.* Б. С. траже да се ово бројање изврши највише за 20 секунди и да не буде више погрешки од једне. Други мисле да бројање може и дуже трајати; разуме се да оно не сме бити толико споро да, кад деца код неког броја застану, могу испочетка бројати до тог броја.

24. Познајши недосћајке на сликама

(8 година)

Детету се покажу једно за другим четири слике (види сл. 8.), код којих нема ока, носа, уста и руку, па се пита: *Чегу нема на овој слици? или: Шта је овде изостављено?* Ако дете каже код главе на којој нема носа да нема руку, ногу, тела итд., онда се пита даље: *А чегу нема на лицу?* Б. С. траже од четири три тачна одговора па да се тест сматра за решен; дозвољава се дакле једна погрешка.

25. Кажити који је датум дошћног дана

(8 година)

Пита се: *Који је датум данас?* Дете треба да наведе дан, месец, годину, и да каже који је дан у недељи. Дозвољава се да може погрешити највише за три дана (на пр. да каже 17 фебруара да је 14). Млађа деца најчешће греше у годинама.

26. Памћење прочићаног

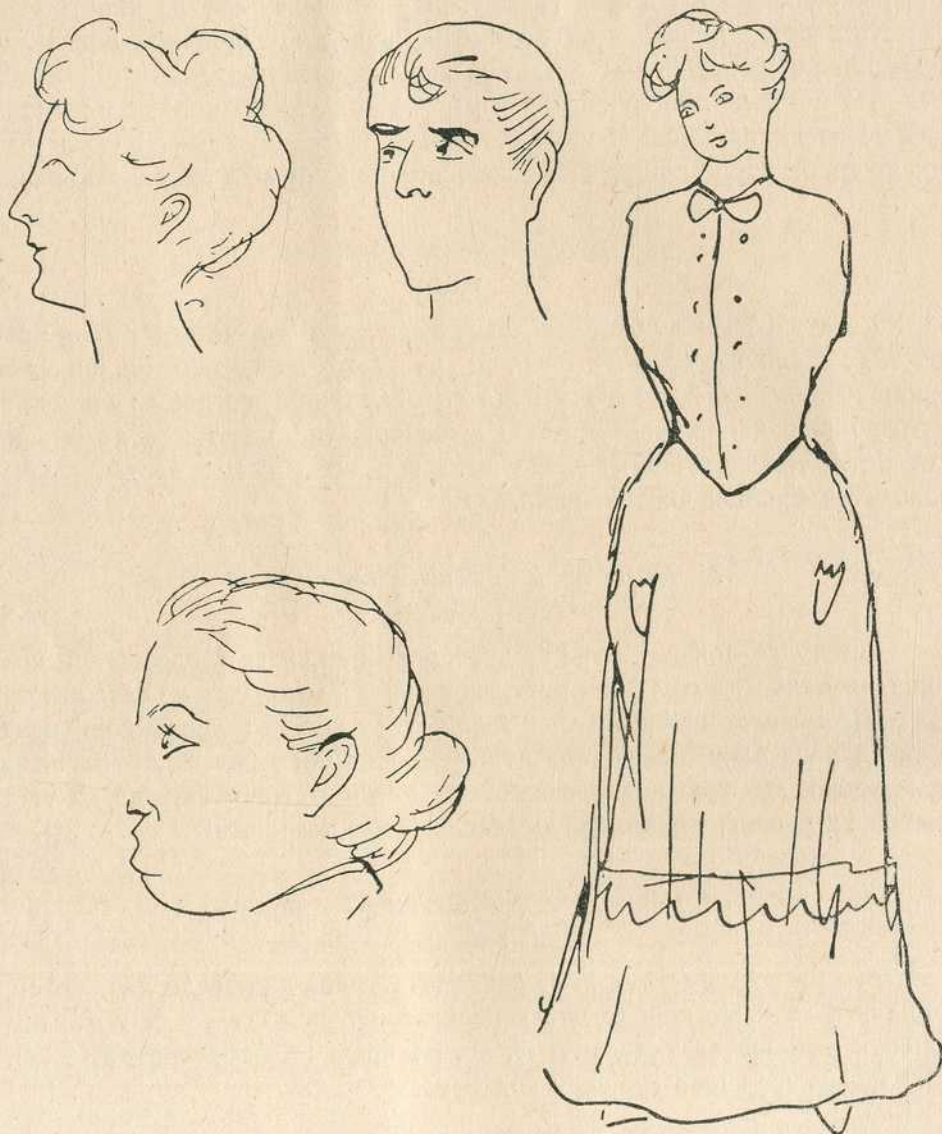
(8 и 9 година)

Ствари које су Б. С. деци читали личе јако на „разне вести“ (faits divers) из новина. Детету се да лист на коме је разговорно написан овај садржај:

Изгореле три куће.

Шалон на Марни, 5 септембра. — У последњој ноћи је огроман гожар у Шалону разорио три куће које леже у средини вароши.

Седамнаест породица су без крова. Штета износи преко 150.000 франака. Неки берберски калфа који је спасао једно дете из колевке, озбиљно је повређен по рукама.

Сл. 8.

Добро је забележити време за које је трајало читање, као и број учињених погрешки; треба нарочито водити рачуна о томе да ли дете сâмо исправља своје погрешке или прелази преко њих, ма како да су бесмислене. Кад се читање сврши, лист се одузме од детета, па му се

каже: *Сад ми испричај шта си ујаммио из ше њиче.* Ако дете оклева, онда му се каже: *Ти не мораш причу од речи до речи поновиши, треба само да кажеш оно чега се још сећаш, сасвим је свеједно чега се сећаш.* Никаква помоћна питања не смеју се постављати.

Деца од 8 година треба да запамте две, а од 9 шест чињеница из прочитане приче. У скали III овог теста нема.

27. Набрајаши дане у недељи

(9 година)

Наброј дане у недељи, дакле прво понедељак, па сад даље! Набрајање не сме трајати дуже од 10 секунди. И овог теста нема у скали III.

28. Набрајаши месеце

(9 година)

Детету се каже: *Наброј месеце у години.* По Б. С. ово набрајање треба да иде доста брзо, да се сврши за 15 секунди. Дозвољава се да се један месец прескочи или да се учини једна инверзија (април, март).

Терман је дете три пута прекидао и питао: *Који месец долази пре априла? пре јула? пре новембра?*

29. Разумевање и понашање у замишљеним ситуацијама

(9, 10 и 15 година)

Б. С. су придавали велику важност питањима која се односе на замишљене ситуације, или, како их они зову, „questions d'intelligence“. „Ако дете не зна који је датум данас, не може да понови извештај из речи, то су погрешке које се могу извинити; оне се могу одбити на рачун збуњености или васпитања. Питања која се односе на разумевање, разбијају сваку сумњу. Ми се сећамо једног детета које је врло споро одговарало као да је дремљиво, за њега је слабо говорило његово безизразно лице, оно није знало који је дан после недеље, а имало је десет и по година; при читању једва да је знало срицати. Али кад смо га упитали: „Зашто неког човека треба судити пре према његовим делима, него према његовим речима?“ оно је дало следећи одговор: „Јер речи нису довољно сигурне, и што су дела сигурна“. То је било доста: ово дете није било тако глупо као што је изгледало.“

Питања која се односе на замишљене ситуације, Б. С. су поделили у две групе: лакша и тежа.

а) *Лака питања* (9 година).

Ова питања гласе:

- 1.) *Шта треба радиши кад задоцнимо за воз?*
- 2.) *Шта треба радиши кад нас друг случајно, нехоице, удари?*
- 3.) *Шта треба радиши кад разбијемо нешто што није наше?*

Ми ћемо навести неколико добрих и рђавих одговора на ова питања.

	Добри одговори:	Рђави одговори:
1. питање	Чекати други воз Отпутовати следећим возом.	Треба се старати да не задоцнимо. Трчати за њим.
2. питање	Не радити му ништа. Опростити му. Казати му да други пут пази.	Тужити га учитељу. Осветити се. Казнити га.
3. питање	Платити га. Извинити се. Заменити га.	Треба плакати. Ићи у полицију.

Код првог питања треба дете пре свега питати: *Јеси ли се ти возио железницом?* Ако деца нису путовала железницом, не треба га ни поставити. Ако дете да сасвим бесмислен одговор, те се види да питање није разумело, онда се оно може још једном поновити (не више), али се не смеју постављати никаква помоћна питања.

Кад се питање постави, треба детету дати бар 20 секунди за размишљање. Да би се тест сматрао као решен, тражи се да дете добро одговори бар на два питања.

б) *Тешка њишања* (10 година).

Док су мало час Б. С. постављали само три, сад су постављали пет питања; она гласе:

1.) *Шта треба да радимо кад идемо у школу, ња приметимо да смо задоцнили?*

Добри одговори: Треба се пожурити, треба трчати.

Рђави одговори: Бићемо кажњени. Треба се старати да други пут не задоцнимо. Треба поћи раније. Ако дете каже: Треба се извинити, значи да није добро разумело питање. У овом случају може се још једном питати: *А шта треба радићи док смо још на њушу?* Б. С. мисле да је једино први одговор тачан: пожурити се.

2.) *Шта треба радићи пре него што се предузме какав важан њосао?*

Добри одговори: Размислити се. Питати за савет.

Рђави одговори: Одмах га извршити. Прво видети да ли се има времена.

3.) *Зашто се пре њрашња рђаво дело које је учињено у њушини, него рђаво дело које није учињено у њушини?*

Добри одговори: Јер кад смо њути, онда то не чинимо намерно. Јер кад смо њути, онда не знамо шта радимо.

Рђави одговори: Не треба се њутити. Кад смо њути онда не слушамо.

Ово питање Б. С. сматрају за најтеже: деца, и кад га разумеју, нису често у стању да изразе своју мисао.

4.) *Ако вас неко пита за ваше мишљење о неком човеку кога мало познајете, шта му треба рећи?*

Добри одговори: Не треба ништа рећи. Не треба говорити кад не знамо. Треба ћутати, јер бисмо могли дати погрешно обавештење.

Рђави одговори: Каже му се: „Ја не знам како се он зове“. Онда му ја нећу рећи моје мишљење. Онда му се покаже фотографија.

5.) *Зашто неког човека треба судити пре према његовим делима него према његовим речима?*

Добри одговори: Јер речи лажу, а дела говоре истину. Јер смо сигурнији кад видимо дело, него кад чујемо речи.

Рђав одговор: Не треба лагати.

Овде Б. С. дозвољавају два рђава одговора, а траже најмање три добра, па да се тест сматра за решен. И ако су тежа питања уврштена у тестове за децу од 10 година, Б. С. мисле да су она мало тешка за ту децу, и сматрају их да чине прелаз између 10 и 11 година.

Овде ћемо убројати и тест који Б. С. називају *problème de faits divers*, јер се и њиме испитује разумевање замишљених ситуација. Ми ћемо га по угледу на Мојмана назвати:

с) *Практична питања* (15 година).

Детету се исприча каква кратка прича у којој је наговештена извесна ситуација коју дете треба да погоди. Те приче личе на кратке новинарске вести и гласе овако:

1.) Неки човек, шетајући се по једној шуми, заустави се наједанпут јако уплашен, и отрчи у полицију да јави да је видео на грани неког дрвета... (после кратке паузе). *Шта је видео?*

2.) Мој сусед је примио три посете: Код њега су били једно за другим: лекар, адвокат и свештеник... *Шта се дешава код њега?*

На прво питање једини тачан одговор гласи: „Видео је да се неко обесио“. Било је ученика који су казали: разбојника, грану, стабло итд.

Тачан одговор на друго питање гласи: „Он је јако болестан, он је на смрти“. Нека деца просто понове питање: „Он је примио лекара и свештеника“. Разуме се да овакви одговори нису довољни.

Тест је решен кад се на оба питања тачно одговори.

30. *Цртајући по памћењу*

(10 година)

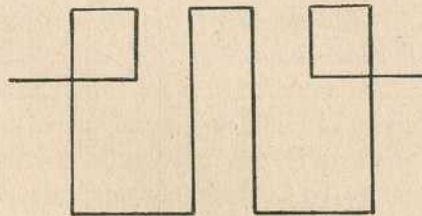
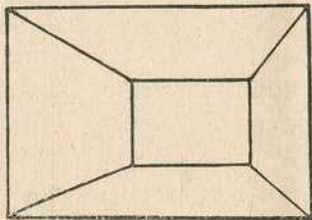
Детету се да да посматра обе фигуре на сл. 9. 10 секунди, па му се каже да их нацрта по памћењу. Треба му рећи унапред да ће слике после цртати по памћењу, и да ће их моћи посматрати врло кратко време.

Тест је решен ако дете једну фигуру нацрта тачно, а другу у пола тачно. Деца су обично боље цртала фигуру лево него фигуру десно.

31. Кришка ајсурдних реченица

(10 година)

Овај тест почиње тиме што се детету каже: *Ја ћу прочитати реченице у којима има нечега глупог. Слушај пажљиво, па кад прочитам, кажи чега ту има глупог.*

Сл. 9

Реченице које су Б. С. читали гласе:

1. *Неки несрећни велосипедиста падне и разбије главу, пако да је на месту остао мртав; одмах су га однели у болницу; лекар сумња да ће остати у живоју.*

Добри одговори: Пошто је мртав, онда сигурно не може остати жив. Пошто је мртав, нема потребе лечити га.

Рђави одговори: То је глупо возити се на точку. Ту нема ничега глупог.

2. *Ја имам три брата: Павле, Милан и ја.*

Добри одговори: Ви имате само два брата. Не смете себе бројати. Морате рећи: Ми смо три брата.

Рђави одговори: Глупо је што кажете ја; треба да кажете ваше име. То што је глупо, то сте ви.

3. *Ту скоро на ливади су нашли (код Б. С.: на ушврђењу) тело неке несрећне девојке, исечено на 18 делова; мисли се да је сама себе убила.*

Добар одговор: Нико не може себе исећи на 18 делова.

Рђави одговори: Глупо је што се убила. Глупо је што се исекла на 18 делова.

4. *Јуче се десила несрећа на железници, али није била велика: било је само 48 мртвих.*

Добри одговори: То је велика несрећа, кад има 48 мртвих. Није велика несрећа, а број мртвих је 48!

Рђави одговори: Могло их је још више бити. Могло би се рећи: Много лешева.

5. *Неко је рекао: Ако се једном убијем из очајања, онда нећу изабрати ипшак, јер је ипшак рђав дан, који ми доноси несрећу.*

Добри одговори: Пошто се убија, онда је свеједно у који ће се дан убити. То ништа не значи ако се убије.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Рђави одговори : Петак је дан као и остали, и не доноси несрећу. Глупо је убити се.

Бобертаг добро примећује да је претпоследњи одговор (петак је дан као и остали) добар, те се не би смео убрајати у погрешне.

Да би тест био решен, треба дати бар три добра одговора.

32. *Најравиши реченицу из шри речи*
(10 и 12 година)

На једном листу хартије напишу се речи: Београд (код Б. С. Париз), богатство, реке. Пошто се те речи прочитају, каже се: *Найиши једну реченицу у којој ће се налазиши ове шри речи*, па се детету да перо да их напише. Код деце од 10 год. се задовољавамо ако из ове три речи направе две реченице, а од деце од 12 год. тражимо да из три речи направе једну реченицу, али се и деци од 10 година каже да образују једну реченицу у којој се налазе оне три речи.

Деци се не сме на каквом другом примеру објаснити како се из три речи може направити реченица, јер би то била сувише велика олакшица. Ако дете образује три реченице, тест важи као нерешен. Кад се од детета тражи да образује једну реченицу, онда се ту не мисли на граматички облик колико на јединство мисли. Једна реченица може садржати две различите мисли; у том случају рачунамо да је дете образовало две реченице.

Примери:

Две реченице: Београд лежи на рекама, у њему има много богатства.

Једна реченица: Богатство Београда долази од његовог положаја на рекама.

Бобертаг је место речи богатство употребио реч новац. Детету се да један минут времена да напише једну реченицу. Ако у току једног минута не буде готово или није при крају, тест важи као нерешен.

(Свршиће се)

Д-Р БРАНИСЛАВ КРСТИЋ

ТЕЖЊЕ САВРЕМЕНЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ

(Крај)

Све више избацује нова историографија психолошки начин тумачења догађаја из независних одлука владара и владајућих политичких личности. Све јасније постаје да се догађаји развијају из неминовности, која резултира из укрштеног утицаја сила: историјско-политичких и географско-привредних.

Све се већа пажња обраћа вези коју догађаји имају са целокупним својим, тако рећи, историјским залеђем, са прошлошћу, са политичким приликама свога времена, са географско-политичким и привредно-саобраћајним положајем.

Проучавање и мерење сила које делују у једном догађају или стању, и тумачење резултата с помоћу пронађеног смера и снаге тих сила, може да буде научна и трајна тековина која лежи у основици тих новијих тежња.

Пре наведена мисао историчара Ланглоа потпуније би и тачније одговарала циљевима које савремено човечанство, у којем је сазрела потреба за сазнањем каузалне везе догађаја, с правом ставља историјској науци кад би се модифицирала овако: *Треба знати да би се разумело.*

Тако формулисан, тај захтев обухвата у себи и старију задаћу историјске науке: утврђивање факата, јер се без њих не може знати, а још мање разумети, а и новије циљеве, да се историјско знање треба да проширује у оном правцу у којем ће што боље помоћи разумевању прошлости. Тим захтевом обухватило би се све што је добро и научно у свима споменутим смеровима историографије.

У швајцарској средини, која је остала поштеђена од последње ратне катастрофе, те и нема посебних потреба за обновом, настало је дело Фуетерова. У њему се не опажају никакве тенденције које би биле у вези са послератним приликама, те може да буде израз једне чисто научне тенденције времена.

Циришки професор Едуард Фуетер у својој књизи *Geschichte des europäischen Staatensystems von 1492 bis 1559* (München u. Berlin, 1919) послужио се начином писања који не одговара посве ни једној схеми од она четири споменута историографска смера, али од сваког има понешто што је у њему добро. Он не заборавља да је историја наука која нам треба да изнесе важна факта из прошлости народâ, он та факта доводи у међусобну узрочну везу а да ипак из тога не повлачи никакву поуку у смислу прагматичног начина писања, он прати појаве генетички у њихову развиту и тумачи их општим стањем, не формулирајући ипак законе по којима се догађају, како то чини социолошка струја писања историје. По том тумачењу догађаја општим стањем и потребама народа и држава и по — и ако не потпуном — елиминирању личности као историјског фактора, приближује се његов метод највише социолошком.

Место личности појављује се код њега као одлучан политички фактор у држави влада у посебном значењу те речи као колективни појам свих особа које су директно утицале на вођење државних послова било службено или неслужбено. Тим неодређеним називом хоће Фуетер да уклони погрешну сигурност с којом историографи припи-

сују државна дела владару, министру или ком другом политичком фактору у држави.

На најеклатантнијем примеру спољашње политике Вулсе-а (Wolsey), која је често врло мало одговарала намерама краља Хенрика VIII, а опет није смела да дође у отворену противност са краљевим погледима, истиче Фуетер како је играрија хтети одредити у колико је политика која се проводила као резултат овог компромиса потицала од краља, а у колико од његова првог министра. Због тога Фуетер сматра да је најприродније да историчар „повуче резултанту из компонената“ и да говори само о политици владе, у овом случају енглеске (с. XXI). У том га поткрепљује схватање и неких других новијих историчара који су обрађивали овај период (као Лисиана Ромиера у *Origines politiques des guerres de religion. I. Henri II et l'Italie*, стр. 28), који су такође истакли немогућност да се утврди у колико неко дело има да се припише владару, а у колико другим полигичким факторима.

„Историјски ефикасна дела у политички-војничкој области — каже Фуетер — само су у изузетним случајевима индивидуалан *продукт* једне једине личности, као што би се то на пр. могло тврдити о великим уметничким делима“.

Допуштајући тако ипак изнимке, Фуетер је стао на пола пута и није потегаво крајње консеквенце. У подручје тих изузетака спадала би и одлука француске владе да прошири подручје своје власти у Италији у почетку периода који он обрађује; ту одлуку Фуетер своди на слободну вољу владајућих личности, не налазећи војничке ни привредне нужности за то (с. 77). Његов рецензент Heinrich R. v. Srbik¹⁾ упућује на то одступање, али не може нам изазвати утисак о недоследности Фуетерове, кад се сетимо његова компромисног становишта. Ту политику, контрадикторну и пређашњој и каснијој политици Француске према Италији, тумачи Фуетер хипотезом да се то догодило због неувиђавности о том шта се може а шта не може постићи, која је карактеристична за осионе владаре.

То прибегавање несигурној хипотези и одступање од свог основног тумачења појава колективним стањем могао је Фуетер избећи много сигурнијим тумачењем, наиме да је експансивна снага национално и државно уједињене и привредно ојачане Француске, која се у унутрашњости развијала у правцу према апсолутистичкој концентрацији власти, морала да се управи према страни најмањег отпора, и то на копну, јер још тада није била изашла француска држава из свог континенталног стадија. На ту је хипотезу могао доћи Фуетер тим лакше што је изнео сасвим очигледно, стварно и статистички, сву диспро-

¹⁾ *Mitteil. des österr. Instituts für Geschichtsforsch.*, XXXIX Bd., 3. Heft, Wien, 1923, с. 280.

порцију у којој су се налазила средства француске моћи (број становништва, материјална култура, војска и ратна техника, уједињеност власти) према средствима и организацији несложних талијанских држава. Што се та експанзија није окренула против Немачке, као у доцнијим периодима, лепо се може закључити из Фуетерова описа добре дефанзивне спреме Немачке, због које се влада царства није требала бојати самосталног напада иностранства (с. 131).

За тумачење француских тежња за Италијом могао је Фуетер применити начело *locus minoris resistentiae*, по којем је тумачио и агресивност коју је управљала Турска не против држава с којима је највише имала повода за сукоб (Млечи), него против оних које су јој могле супротставити најмањи отпор (с. 189). Начело таквог механичког тумачења и за отварање талијанског проблема, којим започиње период обрађен у Фуетеровој књизи и који је за Фуетера централни проблем тога периода, одговарало би свакако више и стварности и методу Фуетерову.

Много се оправданија замерка може учинити Фуетеру, — ту замерку му чини и споменути критичар Србик, — што је посве испустио из вида реформни верски покрет. И у историји држава коју пише Фуетер, могло се дати неко место том покрету, који је био у тесној вези са развитком територијалних сила у Немачкој, с ојачањем партикуларизма, и не мало утицао на држање хабзбуршке куће у питању борбе за Италију, око којег се питања групишу остали проблеми, већ према том како која држава заузима становиште према том проблему.

Такође је обрађена слаба пажња Источном Питању. Фуетер истиче да су у плановима турске владе овога периода — а то је доба Бајазита II (1481—1512), Селима I (1512—1520) и Сулејмана II Величанственог (1520—1566) — сукоби са европским хришћанским државама далеко заостајали по важности за великим плановима освојења муслиманских подручја Азије и Африке и борбе против јеретичких Персијанаца, која је борба међу Турцима била популарнија од борбе против хришћана (с. 189). Допустимо да је то тачно са турског становишта, ипак историја европских држава тога периода, и по својем тадашњем значењу и по каснијим последицама, има с европског становишта јаких веза са историјом Турске. Ова се није смела онолико игнорирати у одељку који говори о променама у европском систему држава овога периода. Ограничујући систем европских држава само на оне које су непосредно или посредно утицале на решавање талијанског проблема као централног интернационалног проблема, Фуетер оставља по страни периферичне европске државе. И Португалија тешко да му се могла више убрајати у европски систем држава (с. 35, 247); и колонијални финансијски извори Шпаније нису узети у обзир. Али Фуетер и сам истиче да је посвећивао пажњу историји појединих држава само у

толико у колико су оне утицале на исход централних интернационалних конфликта, а исто тако приказује он и величину појединих снага само с погледом на ту важност. *На оишшу историјску важност грађе не узима он начелно никиква обзира, како сам ишиче у уводу* (с. XVII).

Због тих својстава Фуетерова књига и не претендује да буде општа историја тога периода. С тим опадају и све замерке о непотпуности које би се, с правом, могле да чине оваквој општој историји.

Да се одлучи за талијански проблем као централни, одвело је Фуетера схватање да у сваком периоду треба обрађивати као главни проблем онај који је као такав узиман у то време, и да се треба чувати анахронистичних, променљивих оцена вредности из дошњијег времена или са данашњег становишта, и избегавати оцењивања *ex eventu*. Тачно је да свако време, као и свако подручје, има и своје мерило за вредност, али би нас далеко од циља одвело кад бисмо ми — у општој историји — догађајима обрађали пажњу, — не кажемо одређивали вредност, — само по том историјском мерилу. За историју источне Европе у периоду који обрађује Фуетер, вредност талијанског проблема посве ишчезава према проблему сабирања и централисања руске земље, који проблем са оновременог западно-европског становишта није био ни од какве важности и није ни дотакнут код Фуетера. Да узме као централни проблем историје европских држава у односном периоду само талијански проблем, морало је навести Фуетера баш становиште да је за данашње стање европске цивилизације најважнија историја држава које је он обрадио, и проблем који је стајао у центру њихова интереса. Дакле увек релација на садашњост. Та релација треба да буде потпуна, иначе би у општој историји, писаној на таквој основи, остајало много необјашњених појава у садашњости. И из тога разлога, Фуетерова књига није општа историја тога периода.

Кад се тако сведе Фуетерова књига на свој прави предмет, она има несумњиве велике вредности по свом излагању и тумачењу догађаја.

Ја ћу овде, укратко, изложити диспозицију дела. Књига се дели у два дела. Први, описни део, има наслов: Европски систем држава, његова организација и његови делови између 1492 и 1559 г. Други је приповедачки део и носи наслов: Промене у европском систему држава од 1492—1559.

Први део обухвата око три четвртине књиге. У њему се у првом одсеку обрађују опште политичке, војне, привредне и духовне прилике, институције и тенденције интернационалне политике у Европи. Детаљније речено, Фуетер ту излаже: централни проблем интернационалне политике и његове узроке, политичка средства борбе, особито дипломатску организацију, војна средства и војну технику и организацију, привредне узроке сукобу, утицај унутрашњих политичких прилика и утицај духовних тенденција.

У другом одсеку првог дела излаже се унутрашње стање појединих држава: земља и становништво, индустрија и трговина, политичка и војна организација, спољашња политика и односи према појединим државама, организација дипломатске службе. Тако су редом обрађене велике државе непосредно заинтересоване у Италији, као Француска, Шпанија, хабзбуршке државе, Млечи, потом оне које нису непосредно заинтересоване, као Турска и Енглеска, па најпоследње по истој групацији мање државе.

У другом делу излажу се све перипетије борбе за Италију: француска експедиција у Напуљ, борба за Милано, коалиција против Млетака, припреме за хабзбуршку хегемонију и успостављање те хегемоније, уплетање нових сила с југоистока и севера Европе (Турске и Енглеске) у тај сукоб, пораз хабзбуршке моћи у Немачкој, а успех у Италији, којим се завршава та борба.

Схватање пишчево и композиција дела види се најбоље из ових уводних речи: „Опис промена које су се догодиле у неком систему држава, у извесном одсеку времена, само је онда *разумљив* ако читалац познаје вредност величина којима се описују међусобни односи. Због тога је у следећем првом делу учињен покушај да се, што прецизније, дефинирају политички и војнички фактори с којима има да ради други приповедачки део. Онај који се служи књигом, треба да се упозна са односима снага и политичким аспирацијама појединих држава, пре него што му се покаже на који су начин ове снаге комбинирани у току интернационалних политичко-војничких конфликта“ (с. XVII).

Писац је сам био свестан да тај начин приказивања доноси собом то да се многе ствари у првом делу узимају као познате, а тек се у другом делу описују; исто тако да се многе ствари из првог дела у другом понављају (стр. XVII). Друкчије се није могло при овом начину приказивања, а сама ствар не трпи никакве штете од тога.

Док иначе историчари, особито политичке историје, дају махом опис догађаја, код Фуетера заузима, како споменух, цртање прилика три четвртине дела, и ако и његова историја решава један проблем политичке историје. Тај опис даје, разуме се, само просечно стање. То је још могуће кад се ради о једном не предугом периоду као овде. У историјама дужих периода морала би се грађа разделити и у сваком следећем периоду истакнути промене које су се догодиле у описаном стању, опет само просечно.

Истина је да се у битности опште прилике не мењају тако брзо, али, ипак, стално се мењају. Тај факат, обисано, није истакнут код многих историчара, тако да читалац с неразвијеним историјским схватањем лако може да остане под утиском да је описано стање било непроменљиво.

У извесним периодима те су промене много видније и осетљивије. Један такав период јест и овај који обрађује Фуетер. Реформни верски

покрет изазвао је јаке промене и у политичкој структури неких држава, тако да је немогуће дати просечну слику за цели обрађени период. То Фуетер врло тачно увиђа, те даје профиле стања појединих држава и означава време на које се односе. Из којег а ће времена узети профил стања неке државе, одлучује то које је време историје те државе важније за решавање постављеног питања. Тако он, врло тачно, узима за Швајцарску профил од пре 1520 год., док верски расцеп у земљи није укинуо основице интересу који је дотле имала Швајцарска, као резервоар плаћеничких чета у талијанском проблему.

За северно-афричке гусарске државе Барбароса, које су настале тек у другом деценију 16. века, и због своје јаке флоте биле важан фактор и жељен савезник, наравно, могао се дати профил само из задњег одсека пре 1559 г.

Ови профили Фуетерови, за које су му особито добро послужили млетачки извештаји као и пре Ранке-у, јесу највреднија страна књиге. У њима се износи много нових података, расветљују многе тамне стране и откривају многи непознати узроци и мотиви догађаја. Ниједан историчар досада није истакнуо тако јако и тачно као Фуетер, од колике је важности довоз хране по спољашњу политику држава. Тај, у време о којем се ради тако опште познат факт за спољашњу политику Млетака, готово је по све игнорирала модерна историографија, а Фуетер га је поново открио и нагласио (с. 170 и др.). Нигде се није тако добро применило механичко начело за спољашњу експансију држава у правцу *minoris resistentiae*. Нигде се тај правац није успешније расту-мачио и материјалним, економским разлозима.

У излагању узрока талијанског проблема најбоље се види Фуетерово схватање и тумачење историје. Пошто смо видели први битни елемент дела: постављање проблема, видимо и други: узроке које он налази за тај проблем, а у вези са схватањем узрока стоји онда и решавање. Кад видимо како тражи узроке, видећемо и пут којим он тражи решење проблема.

Видели смо како он сматра да тај проблем није био нужа. Због тога он куша да изложи прилике које су учиниле борбу за превласт над Италијом бар схватљивом, и ако не нужном и неминовном.

Из два разлога могле су владе великих држава да теже за хегемонијом над Италијом. Један је разлог била разлика у средствима силе, која је разлика постојала између талијанских држава и великих држава, консолидираних током 15. века. Други су разлог биле користи (у првом реду привредне, а због тога наравно и војничке) које је доносила са собом власт над Италијом и искључење ривалне силе из ње.

Велике су силе имале, не можда квалитативно, својом бољом и целисходнијом организацијом, него квантитативно, множином и јачином извора моћи, предност према талијанским средњим државама. Једино

Млечи, као јача сила на мору, избегли су судбину инфериорнијих копнених и маритимних сила Италије. Дакле, квантитативна географска надмоћност била је од пресудног значења.

Привредне користи од хегомоније над Италијом биле су: прво, непосредна финансијска корист од власти над великим индустријским и трговачким центрима, привредна корист од богатства земаљских производа, поглавито жита, из појединих талијанских крајева, особито за државе које су саме у том оскудевале, најпосле корист која прелази чисто привредно подручје, наиме корист од власти над поморским силама двеју највећих хришћанских поморских држава Средоземног мора (Ђенове и Млетака).

Разни крајеви Италије различито су се односили према те три предности: Северна Италија и Тоскана вределе су због своје индустрије, трговине и флоте, Милано као индустријско место и као кључ за власт над једном од оне две највеће поморске државе (над Ђеновом), која је власт давала могућност да се располаже са продукцијом жита у јужној Италији. Због те међусобне повезаности италијанских крајева могла се из њих црпети потпуна привредна корист само онда ако се поседују у целини. У том лежи разлог да је свака велика сила тежила да сама завлада над Италијом, и да се није могло доћи до заједничког експлоатисања поделом интересних сфера. У томе се скрива проблем Милана, а и тумачење зашто је борба за Италију, у главном, постала борба за Милано (с. 2—4).

Фуетер је, можда, преценио важност неког фактора, неког другог потценио или испустио из вида. То је често ствар схватања. У том погледу могле би му се чинити ситне замерке. Тако, његово тумачење, до душе интересантно, да је супериорност Турске над Хабзбурговцима долазила једино од уређених финансија, с којима је била у вези акциона спрема војске (Schlagfertigkeit) (с. 153), мислим да није потпуно, ако се не обазире и на организациону предност турске државе и војске: јединство и централизацију команде, апсолутистичку власт и независност од ма каквих саборских одлука, предност војничке државе над феудалном. — Можда је, донекле, приписан превелик историјско-политички утицај војној т. зв. „швајцарској тактици“ (стр. 10 и др.).

Али те небитне замерке не могу оспорити вредност основног Фуетерова схватања.

Фуетер је дао историографији нове корисне потицаје.

Он је доказао да се историја држава може писати и ако се политичке личности баце у позадину. Он је догађаје осветлио као резултанту привредних потреба, финансијских и војних сила, политичке, дипломатске и војне организације, индустрије и трговине, а однос међу државама као резултат утицаја тих свих фактора на спољашњу политику држава.

Често он приказује деловање историјских сила према физичком правилу о паралелограму сила. Уноси механичко тумачење историје, којему се још не поклања потребна пажња ни у новијој историографији. Значење овога дела састоји се у примени схватања да колективно стање, а не појединачне жеље и одлуке, одређују смер историјског развоја, и у наглашавању колективног момента према индивидуалном.

Он је у свом делу добро расвеглио колико географски моменат, моменат начина привреде и *занимања* становништва, одлучује о војничким способностима народа и о његовој војничкој и политичкој улози у интернационалној политици. Такође нико пре није толико истакнуо колико *пирехрана* једне земље делује на њезино држање у интернационалној политици и на њезине спољашње циљеве, нико у толикој мери није нагласио утицај *финансијских* извора на *војничку и дипломатску вредност* држава. Фуетер је такође уочио, истакнуо и можда мало и преценио *важност* модерне *дипломатске службе*, која се у том периоду управо усавршавала. Многе неуспешне потхвате он тачно приписује необавештености и погрешном рачуну о размеру снага које су у питању.

Интересантно је, по том начину, његово тумачење зашто су се у почетку овог периода онако брзо савези склапали и развргавали, и поново између јучерашњих непријатеља против јучерашњих пријатеља склапали. Он то све тумачи недовољном обавештеношћу и војничко-политичким снагама које су долазиле у питање. Тек су се у пракси упознали размери снага у новим међународним сукобима, ориентација је постала лакша и савези стабилнији.

Фуетер није догматичан, није филозофско-спекулативна природа. Он не своди све историјско догађање на једно начело, на један закон и правило. У свом колективистичком тумачењу допушта он и индивидуалне утицаје. Он управо истиче као један користан резултат своје, напред споменуте одличне Историје новије историографије (стр. 605), то што је показао да је велики део историјских погрешака изазван претераним генерализирањем појединачних запажања. Тежње и потребе људских заједница не могу се свести на једно, на један мотив и узрок (идејни, економски, верски итд.).

Што је добра формална методска особина, Фуетер о сваком питању навађа изворе и најновију литературу, често је и оцењујући, указујући при том на недостатке и празнине у историографији и наглашујући проблеме који би се имали да реше. У том погледу, може се рећи да је споменуо све што је битно за овај период и дао једну узорну књигу и за школску употребу.

Фуетер је велики противник романско-забавног причања. Он не наводи нигде анекдоте из приватног живота личности, у колико

личности и спомиње, јер их сматра као небитне и непотребне. Он је увек задржао у виду да пише историју држава, а не појединих личности. Због тога слабог уважавања водећих личности истиче Србик у рецензији о том делу да је описивање историјског тока морало испасти апстрактно и безбојно.¹⁾

Према историјама које су крцате фактима, догађајима, датумима, подацима, именима без обзира на њихову историјску важност, може да изгледа ова историја, која описује стање, прилике, факторе и изворе моћи, тражи им узроке и испитује њихов међусобни утицај, мало необична. Да ли је апстрактна и безбојна, о том одлучује схватање шта се од историје тражи: што више података из прошлости без обзира на њихову историјску вредност, или што боље тумачење важнијих догађаја и односа сила. Ако будем тврдио да је приступачнија, занимљивија и лакша оваква историја и за нестручне интелектуалце, да даје потицаја на правилно политичко просуђивање и на стварање историјског схватања код њих, мислим да нећу погрешити. Али, она одговара и свом главном циљу: решавању једног чисто научног проблема научном методом.

Фуетерово дело неће остати без корисног утицаја у модерној историографији.

ВАСИЉ ПОПОВИЋ

ПОЛОЖАЈ СЛОВЕНА У НОВОЈ ЕВРОПИ

(Крај)

11. — Прегледали смо ситуацију разних словенских народа, и једно се питање сада само по себи намеће: Шта имају они заједничког, или боље, имају ли још чега заједничкога, да бисмо се могли оправдати говорећи о Словенима и о Словенству као о једној органској културној, па чак и политичкој целини? Тако наилазимо на старо питање *панславизма*.

Тај факат да су се словенски народи ратом ослободили и да су признати, природно да за собом повлачи питање о панславизму. И међу појединим словенским народима постоје разноврсни теоретичари и политичари који су браниоци једне свесловенске или панславистичке политике. С друге стране чујемо да се говори како је панславизам већ достигао свој циљ за време рата — да је извршио свој задатак. Немачки научник Diels, који изражава то мишљење у једној скорашњој књизи о словенским народима, и који је наравно с пуно предрасуда противу њих, има немачко званично мишљење о панславизму као извору

¹⁾ *Mitteilungen des österr. Instituts für Geschichtsforschung*, XXXIX Bd., 3. Heft, 1923.

моћи старе Русије и Словена у опште, како за време самога Светског Рата, тако и у периоду који му је претходио.

Словенски народи, и поред тога што сваки од њих има своју стару посебну књижевност, сачували су многе заједничке језичне особине, које служе као природна алка која их спаја све скупа. Једно поређење словенске групе језика с латинским или германским групама, показује да су Словени у језичком погледу тешње међусобно спојени него ли Тевтонци или Латини; они се лако разумеју, а то је огромна добит за литературу и практичне везе. Овај суд оснивам не на филолошком, већ просто на практичном знању словенских језика и књижевности.

У географском погледу, Словени не сачињавају савршену целину, пошто Румуни и Мађари деле северну од јужне групе. Али у том погледу Словени не стоје горе од Латина, а још мање од Германаца. Суседство је омогућило врло тесне, а природно и пријатељске везе међу разним словенским народима. Унитаристички карактер словенских народа је, у великој мери, резултат једнаког ступња у културном и економском погледу и духовне културе у опште. Само Чеси (ово се у неколико умањено односи и на Словаке) имају културни ниво сличан оном западних народа.

Независно од ових фактора, тешко је рећи у коликој се мери може говорити о афинитету који произилази из националних, расних, физичких и духовних особина. У научном погледу, колико ја могу да видим, практично нису донесени тачни закључци што се тога тиче.

Остаје једино историјски факат да су словенски народи у давно преисторијско доба сачињавали једну целину, од које су се поступно удаљавали како у лингвистичком, тако и у културном погледу. У историјско доба словенски су се народи развијали више по паралелним линијама, него ли под утицајем узајамне интеракције и продирања. Њихова је историја до данас првенствено историја утицаја страних суседа — Византинаца, Римљана, Германа, Финаца, Татара и Турака.

Факат да су се сада словенски народи ослободили и политички реорганизовали, не појачава политички панславизам. Баш као последице свога ослобођења, сваки је добио своје посебне задатке за реконструкцију, при којима им њихови сродници могу указати само врло ограничену помоћ. Ми, на пример, можемо да извозимо у Југославију, Пољску, Русију и Бугарску производе наше индустрије, али Немци и остали могу то исто радити. При куповини и продаји, лингвистички и национални афинитет није од пресуднога значаја. Културна се помоћ може такође пружити разним словенским народима од стране западних народа. С друге стране, Чехо-Словачка има, на пример, своје специалне задатке, које мора испунити својим сопственим физичким и умним моћима. Она има да изврши унификацију Словачке с чешким земљама,

унапређење Рутеније и споразум с пољским мањинама — три специфично словенска задатка леже само у једној држави. Пољаци имају један тежак проблем; да уреде своје односе с Русима и Мало-Русима, док Руси и Југословени имају такође своје нарочите словенске задаће, како у погледу својих суседа тако и у погледу својих словенских мањина.

Шта више, хаос у Русији јавио се у специјалној форми као последица реципроцитета и узајамних односа код свих Словена (што наравно доказује да је он само привремен). Постоје знатне колоније руских избеглица у Чехо-Словачкој, Југославији и Пољској. У Прагу су установљени један руски Универзитет и помоћна школа, а такође и један украјински Универзитет. Чехо-Словачка се такође приближила Русији и за време рата помоћу својих легија. Али се истовремено велики број руских избеглица налази и у Берлину, Паризу и Риму, у Енглеској и Америци, и свуда, а њихови су чланови појачали везе и са западним центрима.

У културном погледу су и Руси и сви Словени принуђени, као и пре рата, на солидарност са западним народима. Њихове су везе с немачким народом нарочито значајне, с једне стране због свог суседства, а с друге стране услед својих мањина. Оно што је Немачка за северне Словене, то је Италија за јужне. Али ма да разлози близине играју одлучујућу улогу, економски су разлози такође од пресуднога значаја. Данас, на пример, курс има ту последицу да студенти из Југославије, или из балтичких држава, могу да живе јевтиније у Немачкој него ли у Француској или Енглеској. На тај начин, чак и после рата, Немачка врши утицај над својим словенским суседима, као што се за време рата француски, енглески и американски утицај на све Словене знатно увећао.

У политичком смислу панславизам је хтео да узме изванредан правац, вероватно онај ка највећем словенском народу. Али Русија у својој данашњој декаденцији искључена је од вршења таквог једног задатка за једну дугу периоду времена, можда за читаве генерације; а како су у Русији све напредне партије, из разлога што су у опозицији према званичном национализму, биле ненационалне, или чак антинационалне, то нема изгледа за ма какву сагласност у корист једне панславистичке политике. Панславизам конзервативних и реакционарних партија нико неће пожелети. Одмах иза Руса, Мало-Руси и Пољаци највећи су словенски народи; али је Украјина сасвим неспремна да узме вођство, док су Пољаци у начелу противни ма каквој панславистичкој политици.

Ако бацимо општи поглед на унутрашњу ситуацију словенских народа, долазимо до закључка да панславизам, за једно дуже време, може да буде само једна културна и морална сила каква је била и пре рата. Коларев програм словенске узајамности у новим околностима се

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

може лакше применити него ли у његово доба. Може се приметити да делимични панславизам већ постоји у Малој Антанти, а и у споразуму између Чехо-Словачке и Пољске. Али Мала Антанта обухвата и Румуне, док су се међу Пољском и Чехо-Словачком појавили оштри сукоби; шта више, постоје свађе код Срба и Бугара, и у појединим словенским државама. Али се може усвојити да су се већ кроз рат словенски народи добрим делом приближили једни другима и да им послератна ситуација налаже узајамно помагање и споразумевање. Пангерманизам и *Drang nach Osten* (германско „продирање на исток“) сасвим природно су загрозили словенским народима; од сада је главно питање у томе како ће се пангерманизам развијати и како ће бити становиште немачког народа према његовим словенским суседима. Пангермани не заборављају лако; појединци и читави народи управљају се по навици, а заборавити оно што се научило, тешко је; чак и после рата пангермани проповедају јеванђеље Светога Бизмарка! Чак и најумереније политичке партије и тежње управљају немачки народ истоку и југо-истоку. На пример, они понављају лозинку да Немачка мора да буде авангарда (*Vormacht*) Великог Истока; или чујемо да ће Немци бити колонизатори, шампиони и предводница (*Wortführer u. Schwerträger*) предела између Северног Мора и Тихог Океана. Још смо чули да ће рат имати један важан, можда свој најважнији резултат, по томе што ће учинити могућном једну мирољубиву кооперацију између Немаца и Словена. Говори се да немачки *Drang nach Osten* не може да престане одједном, већ да ће се претворити у једну мирољубиву кооперацију, највише у пријатељско такмичење. Није ми дужност да карактеришем немачко гледиште у погледу везе између Немачке и Словена; потребно је само обратити пажњу на то да немачке публицисте и политички мислиоци врло брижљиво проучавају словенске народе и да је велика пажња обрађена студирању словенства. Као доказ томе забележио сам да је осамнаест университета у Немачкој објавило, за наступајућу летњу сесију, курсеве за све гране словенске литературе, историје, етнографије, филологије итд. Нарочита је пажња поклоњена проучавању Русије. У западним земљама, у Француској, Британији и Италији, истина се сада обраћа већа пажња словенским проблемима него ли пре, али још бескрајно мања него ли у Немачкој.

После руског, немачки је народ највећи у Европи. Немачка данас има 61, Аустрија 6, Швајцарска 2 $\frac{1}{2}$ милиона становника немачке народности, а немачке мањине у суседним државама (Чехо-Словачкој, Пољској, Угарској, Југославији, Румунији) износе нешто више од 6 милиона. На тај начин, има приближно око 76 милиона Немаца у целој Европи, на високом ступњу културе и способности. Једно је само природно, да би требало да мањи словенски народи, од којих су поједини, ма да високо обдарени, до у најскорије доба били фатално заустављани

у свом културном развоју, траже зближење и уједињење против могуће немачке агресије у будућности.

Пре рата се ценило да Словена има око 150 милиона. Сада немамо званичног пописа свих словенских народа, и ја услед тога узјамљујем бројеве од проф. Niederle-а за 1900 год.

Руси (с Мало-Русима и Бело-Русима)	94.000.000
Пољаци	20.000.000
Чеси и Словаци	9.800.000
Срби, Хрвати и Словенци	10.050.000
Бугари	5.000.000
Лужички Срби	150.000
	139.000.000

У 1910 год. исти ауторитет цени да су нарасли на 156.000.000. У сваком случају Словени сачињавају више од трећине европског становништва, и кад би се ујединили они би представљали највећи народ и државу. Противно Немцима, словенске мањине у суседним несловенским државама релативно су мање од немачких мањина у словенским државама; а у ствари, највеће словенске мањине — Мало-Руси у Пољској — налазе се у једној словенској држави.

12. — Околности које су произашле из рата упућују све европске народе на солидарност и јединство; и ја верујем да се Европске Сједињене Државе развијају.

Ова ће се нова Европа развијати полагано и мало по мало. Као прва периода појавиће се овде онде тешњи споразуми код појединих народа. Ми већ имамо групу Велике Антанте, која претреса економске и политичке спорове међу појединим члановима, и сачињава признати интернационални ауторитет. Даље имамо Малу Антанту и споразум који је потписала Чехо-Словачка с Пољском и Аустријом; истовремено су учињени покушаји да се споразумеју Пољска и мале балтичке државе, а и разноврсне кавкаске државе на југу Русије, такође се прикупљају. Свуда видимо напоре ка уједињењу. Лига Народа ради у истом правцу, а интернационалне конференције у Вашингтону, Кану и Ђенови могу се такође напоменути; Немачка и Русија ту скоро су закључиле савез.

Природно је да су односи између Француске и Немачке и сувише затегнути, пошто раздраженост и антипатије из рата нису још потпуно ишчезле. Али у Немачкој и у Француској исто тако непрестано расту гласови који упућују на споразум. Француској се приписују експанзионистички смерови, а не увиђа се довољно колико је страшно Француска препатила, ма да је изишла као победилац. Русији и Немачкој је призната потреба за економском рестаурацијом; али је Француска страдала не мање од Русије, пошто је рат првенствено вођен на француској (и белгијској) територији. Немачка није била ратом оштећена,

пошто није била поприште рата. С тога се гледишта има ценити Француска и њена политика, нарочито у погледу репарација; рат није оштетио само побеђене, већ и победиоце. Морамо јасно видети факта, која говоре да је рестаурација потребна не само Русији и Немачкој, већ и Француској, а не мање и Белгији; а не смемо заборавити ни Пољску и Србију — земље у којима се такође ратовало и пустошило.

Много раније пре рата, у Француској се јавио један књижевни, политички и филозофски покрет, који је много обећавао, познат под именом „Нова Француска“. Можда је његово најизразитије име Ромен Ролан, а поред њега постоји велика серија мислилаца, песника и уметника који су радили на моралном преображају Француске и на тешњем јединству с Европом. Ако су ти људи и имали један јасан програм за политичко јединство Европе, то није важно. Оно што је стварно значајно, то је да су они требали да поставе моралне и политичке основе на којима може опстати органско јединство европских образованих народа. Рат је проузроковао већу штету у тој моралној сфери, али се можемо надати да аспирације и тенденције Ромена Ролана, Сиареса, Пеги-а и осталих, могу уродити плодом у послератној Француској. У Немачкој такође, ма да можда скромније, узвишени људи проповедају свеопшту интернационалну и европску веру.

Националне су жеље у великој мери задовољене послератним европским уређењем. Истина је да Европа није потпуно уређена у сагласности с принципом народности, али данашње државе већ доста одговарају принципу народности, тако да чине рат из националних мотива непотребним. Националне ће мањине бити свуда обезбеђене у свом културном развоју и сви ће се народи тешње приближити; спорна питања ће се моћи свуда решити уговором, без ратова. Национална осећања неће бити замењена интернационализмом, који води своје порекло од солидарности народа; али индивидуални национални програм постаће позитивнији, љубав према свом народу биће мање помућивана антагонизмом, или чак мржњом и презирањем према осталим народима. Прави ће национализам остати, али ће националне мржње нестати.

Нема бојазни да т. зв. „балканизација“ Европе може предупредити тешње везе између народа. С обзиром на то, многи Американци и Енглези, навикнути на такве териториалне услове без тешкоћа у погледу језика и саобраћаја, изражавају претерану бојазан у погледу мањих народа. Европа има тачно исти број народа као и пре, ма да је рат донео неколике мале државе на свет. Али тај истинити факат показује да су националне тежње у главном биле задовољене и да је сада пут слободан ка интернационализму и солидарности. Истина је да су Русија, Аустрија и Пруско-Германска представљале само три државе, али су оне биле државе у којима су читаве серије народа биле подјармљене. Тачно је да је та подјармљеност била један од

главних узрока рату: од овога момента т. зв. балканизација Европе означава виши ступањ развитака. Природно је што је унутрашња организација тих нових држава, а у опште и целе Европе, до крајности тежак задатак. Али се овде тешкоће могу отклонити разумним и енергичним државницима и народима. Европске Сједињене Државе захтевају размишљање и напор. Тешкоће и неугодне околности од којих Европа пати, нису створене грешком нових држава, већ много пре грешком т. зв. „Великих Сила“, старог империалистичког кова.

13. — Уједињење Европе допуниће се и проширити унификацијом целог човечанства. Рат је ујединио Европу са Америком и Азијом, учврстио англо-саксонске државе и приближио их народима Далеког Истока. Кроз рат су народи почели да остварују то да сви укупно чине једну органску целину. Кроз рат се човечански програм, тј. програм најнапреднијих умова међу свим народима, појачао. Човек не може имати никакав други програм сем програма среће човекове. Човечански програм значи симпатију према свима људима, и поред разлика у говору, народности и класи, и истовремено свестан напор ка унификацији целог људскога рода. Тај ће хуманитарни програм бити остварен уједињењем европских држава, и постоји лепа нада да ће словенски народи својом солидарношћу допринети томе циљу.

Европски се проблем не састоји само у организацији, која је после свега једна махијална активност. Ми организујемо оно што већ постоји, ми организујемо све ствари; али данас народи немају само да организују, већ пре свега да стварају. Свуда стари режим, стари људи, морају уступити место новима.

Тај је задатак врло често схватан једино у уској и једностраној форми: под рестаурацијом народа и Европе обично се подразумева економска и политичка рестаурација државе. Не мислим да то значи не ценити било економије, било државу, кад кажем да друштво, ако жели да буде савршено, мора да стави и политичаре и економије на културну основу: за све је народе потребно образовање и васпитање, и треба заборавити стара учења. Ми овде имамо да радимо не само на ширењу и увећавању знања; немачки је народ имао врло ефикасан школски систем, а уобичајено је да се каже да је немачки учитељ донео Немачкој њене победе. Али сада је управо тај учитељ побеђен и нема организаторске моћи којом би се користио да спасе Немачку. Само интелектуализам није васпитање и оживели морал за којим сада сви народи осећају потребу.

Наш чешки национални краљ, Ђорђе Пођебрад, проповедао је и потпомагао један програм вечитог мира међу народима, и он је то радио пошто хуситски ратови беху уздрмали Европу његова доба. Рат из 1914 уздрмао је не само целу Европу, већ цело човечанство:

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

и ја сам чврсто уверен да је ретко у целој историји била погоднија прилика за остварење сличних идеала, који су инспирисали тај давнашњи програм краља Ђорђа. Истински идеали слични тима, морају бити крајни циљ напора сваког појединца и сваког народа.

(Превео с енглеског *Богдан В. Радојевић*)

ТОМА МАСАРИК

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Географски уџбеници за средње школе од Д-ра Боривоја Ж. Милојевића, ванредног професора Университета.

Д-р Б. Ж. Милојевић је недавно дао у издању књижаре Рајковић и Ђуковић циклус географских уџбеника за средње школе. Како се код нас нови географски уџбеници не јављају тако често, то као наставник географије у средњој школи сматрам за своју дужност да у неколико проговорим о овим најновијим уџбеницима.

У овом циклусу су следећи уџбеници: а) *Основна знања из Земљописа*, за I разред; б) *Азија, Африка, Аустралија, Америка*, за II разред; с) *Европа*, за III разред; д) *Наша Домовина*, за IV разред; е) *Физичка Географија*, за V разред; ф) *Антропогеографија*, за VI разред, и г) *Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца*, за VIII разред.

Последњих неколико година осећа се у нашој средњошколској литератури јача живост: појављују се нови уџбеници, често читаве серије уџбеника; или се стари уџбеници јављају у новој опреми. При томе се запажа да се, нарочито нови, уџбеници раде на сасвим новој, много више научној основи; тежи се у многоме да излагања у њима буду што ближа новијим научним тековинама, не губећи при том из вида модерне педагошке принципе.

Не може се ово ипак рећи за све средњошколске предмете у опште. Неки су у овом погледу добили знатно новог, док се код других једва осетио напоменути прогрес. Међу ове последње долазила је до скоро и Географија. Изузимајући неколико уџбеника географије Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Лукас, Јурас, Д. Ђорђевић и П. Соколовић) који су били изазвани наглом потребом, све до скоро средњошколска географска литература није добила ни једног новог прилога. Једино су неки писци обновили по неколико издања својих старих уџбеника, али и та нова издања у већини случајева не представљају ништа ново. У опште смо за последњих 15—20 година имали скоро једино уџбенике Г. Т. Радивојевића.

Овако неинтензиван рад на средњошколској географији не стоји, међутим, у сагласности са наглим развојем географске науке. Географија је данас у пуном току свога изванредног развоја, а за последњих 5—6 деценија она је учинила значајне напретке. За ово релативно кратко време она се управо преобразила: од дескриптивне науке она је прешла потпуно у тајор генетских наука. Поред тога, она све више постаје и географија човека, наука која проучава узајамне везе између природе и човека, и утицаје које врши природна — географска — средина на формацију, осећања и деловања људског друштва. При томе је она зашла и у круг других природних, па чак и социалних наука, тако да је данас тешко јасно одвојити њен делокруг од делокруга наука са којима је дошла у тесан контакт.

Па и ако је, дакле, географска наука учинила за релативно кратко време сјајан прогрес и извојевала данас себи завидно место међу осталим природним наукама, ипак се у нашој средњој школи нису, за последње две деценије, у одговарајућој сразмери осетиле све благодети тога напретка, и ако је баш средња школа од увек била најпогодније поље за ширење и популаризовање научних тековина. Наставном плану географије тек је у новије доба обрађена нешто већа пажња, а васпитни значај географије није, изгледа, код нас процењен онако како то заслужује, ма да су још стари педагози (Коменски, Песталоци и др.) указивали на њега. После уџбеника Г. Т. Радивојевића, географски уџбеници се ретко јављају, или се не јављају такви који држе карар са новим напретцима у географији. Па и у то мало нових географских уџбеника налази се редовно на извесне мане: у једнима је излагање неметодско и не одговара увек моћи капирања ученика према њиховом добу; из других пак ученик може схватити једино да је географија наука која има за задатак да га научи што већем броју имена географских објеката. Материал изложен у њима деца не могу врло често да савладају, и географија је за њих с тога досадан, хладан предмет за који се нико, или ретко ко, интересује (што јасно потврђује и стално мален број слушалаца географије на Университету, и поред наставника који је научник светског гласа).

Уџбеници Г. Милојевића чине једну новину у овом погледу. Већ на први поглед човек може запазити да су они плод обилног искуства доброг наставника који је не само темељно познавао свој предмет, него га умео и предавати на подесан начин (не губећи везу са модерним педагошким начелима). Деца из њих неће схватити да је географија хладан и сувопаран предмет, већ наука која описује земљу обасјану сунцем, земљу која обилује ванредним лепотама, а покривена је разноврсном вегетацијом и настањена разним животињама, и на чијој се површини одигравају разне појаве и делују силе које израђују лице

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

земљино ; земљу на којој живе људи различити по својим душевним и телесним особинама и начину живота и делања. Они су обрађени у опште на новој основи и на оригиналан начин. Излагање је у њима концизно и методски изведено, лаким, живим и врло разумљивим стилем. Поступност у излагању градива је јединствено подешена, а између узастопних партија има увек јаке логичке везе. У оквиру наставног плана веома је zgodно скраћен и упрошћен онај огромни материјал. Избачено је из њих све оно што је, збиља, било непотребно и што се вукло кроз досадашње уџбенике као баласт који је замарао децу и чинио им предмет досадним и неразумљивим. У излагању Г. Милојевић полази увек од деце, т. ј. има увек у виду њихов умни развитак и моћ капирања, и у уџбеницима, заиста, нема ничега што деца не би могла схватити. Излагање је пропраћено добро пробраним сликама, а у неким уџбеницима (*Физичка Географија* за V р.) и стручним скицама.

Новина је у њима, и то врло корисна, што су потребни примери узимани првенствено из наше домовине или из наше шире отаџбине — Балканског Полуострва —, па тек у другом реду из других земаља или делова света. Тако се бар неће више догађати да деца већ у I разреду гимназије знају, на пример, за многа острва поред азијских и аустралијских обала, а не знају ни за једно острво поред наше обале.

У кратко, може се рећи да уџбеници Г. Милојевића имају све одлике добрих уџбеника, добрих књига, и за географску наставу у средњој школи они значе велику добит. Није довољно за успех наставе да наставник географије буде само стручњак који темељно познаје свој предмет ; исто је толико потребно да наставник има много љубави према своме послу (и ученицима) ; он мора бити прожет истинском вољом за рад и тежњом ка лепом и узвишеном ; он мора умети да прича и описује и у своје предавање унесе много живости, мора бити надарен живом маштом. Једном речју, наставник географије мора бити добар учитељ. Али како је тешко претпоставити усредсређене све напред побројане особине у личности сваког наставника географије (нарочито кад се узме још у обзир да географију врло често предају нестручни наставници), онда је веома важно имати добре уџбенике, јер „добра књига, као што вели Едвард Јоманс (у *Geographical Review*, октобар 1921 : *Васијина вредност Географије*), накнади деци оно што су изгубили поред неподесног или рђавог учитеља“. А уџбеници Г. Милојевића су неоспорно добри уџбеници, и ја се надам да ће их наставници Географије радосно поздравити, јер ће им они, поред осталих својих добрих страна, бити и изврсна директива за рад.

Нека ми је ипак допуштено да, на основу досадашњег искуства, учиним неким уџбеницима неколико незнатнијих напомена.

1.) *Основна знања из земљописа* за I разред су свакако најбољи уџбеник Географије за I разред гимназије који смо до сада имали. Ме-

тодски и јасним, лаким и разумљивим стилем изложена су основна знања из Математичке, Физичке и Антропо-географије. Начин излагања подешен је веома добро према моћи схватања ученика у I разреду; лако и неосетно деца ће бити уведена у основе свих географских дисциплина, а њихов интерес биће побуђен.

Требало је само више пажње поклонити цртању. Физички географски део требало је, поред фотографија, допунити што већим бројем скица и дијаграма. Помоћу добре скице деца много брже и јасније схвате предавање, а поред тога скице и дијаграми их подстичу на вежбање у цртању, чиме стичу способност за графичко приказивање научног градива.

2.) У уџбенику за III р., *Европа*, учињен је нов распоред градива, који се битно разликује од онога који је био код нас до сада у пракси. Најпотребнија знања изложена су концизно, а неколико врло добрих описа су изврсна допуна.

Ма да је о појединим државама изнето све оно што је најзначајније, ипак мислим да је о понеким требало рећи нешто више; тако на пр. о Данској. О рационалном данском сточарству, коме нема равна на свету, требало је рећи ма и неколико речи. Даље, познато је како је дански народ још у релативно скорој прошлости био огрезао у духовној и материалној беди; непросвећен, одан пороцима и сиромашан; и како се енергичном акцијом и пожртвовањем својих просвећенијих синова издигао, за релативно кратко време, на завидну духовну и економску висину. Овај јединствени пример родољубивог рада и успеха необично је zgodан да ученике подстакне на племенита размишљања.

Говорећи о Холандији, такође је требало проговорити о упорној и сталној борби коју Холанђанин води са морем и рекама, и у којој излази као победник над овим природним неманима само истрајним радом; Холанђанин је на вечитој мртвој стражи, и његова земља је великим делом плод само људског рада. Овим се може деци изнети леп пример да човек, радећи на општем добру, ради и на свом добру.

Даље, мислим да је о словенским земљама Пољској и Чешкој сувише мало речено. Неоспорно је да оне нас треба много више да интересују него на пр. Немачка Аустрија. О Пољској, највећој словенској држави после Русије, и Чехословачкој, најкултурнијој словенској држави, наша деца морају много више знати; код њих треба развијати у опште што јачи интерес за све словенске земље. Требало је на сваки начин изложити кратку прошлост двеју поменутих земаља на начин на који је Г. Милојевић изложио у краткој прошлости неких других несловенских држава. Још би било zgodно да је излагање о словенским државама пропраћено пробраним сликама интересантнијих географских објеката, великих вароши, ношње итд., и којим лепим описом.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

3.) У књизи за IV р., *Наша домовина*, после кратког прегледа општих особина Балканског Полуострва, на коме се налази највећи део наше државе, изложена је наша домовина по географским целинама — природним областима. И ако излагање по географским целинама има својих добрих страна, ипак мислим да овде није згодан такав распоред градива, из следећих разлога. Ако би се претпоставило да ће сваки ученик четвртог разреда доспети до осмог разреда и да ће и тамо (по садашњем наставном плану) поново учити о нашој домовини, онда би му учење по овом уџбенику послужило као добра основа, јер би ушао у многе детаље. Али је познато да врло велики број младића после IV разреда или прекида даље школовање и одаје се извесном занимању, или пак иде у стручне школе. Због тога треба ученицима у IV разреду дати што више општег знања из географије домовине. Оно треба да буде што поузданије, јер ће знање стечено у школи после евентуалног прекида школовања бити само изузетно допуњено. Дакле, изучавање наше домовине у IV разреду треба да буде више мање информативног карактера, тј. ученик треба да упозна у најопштијим цртама географске прилике, духовну и материалну културу, привредне прилике и природне лепоте своје земље. Изучавајући пак домовину по географским целинама, он ће ући у многе детаље, али ко може јамчити да ће он ући и у све детаље који су му потребни за стварање општих закључака по којима он треба себи да створи једну слику своје домовине. Истина, овакав начин излагања захтева и излагање многобројних детаља, али познато је како се нарочито ученици нижих разреда губе у многим детаљима, или пак тешко оријентишу. Најзад, ученик би морао располагати приличним знањем из физичке географије, да би успешно могао радити са овим уџбеником.

И ако је овај уџбеник обрађен према најновијим изворима, и ако у њему има изврских података, ипак мислим да би метод излагања у овој доброј књизи у новом издању требало у толико изменити што би у првом већем делу биле изложене опште карактерне црте наше државе, а у другом мањем делу преглед географских целина у краћим потезима.

Мислим да није требала да изостане ма и мања карта наше краљевине удешена према самом уџбенику. Такође је било згодно унети у текст картице природних области, а нарочито оних чије се име сада први пут уноси у наше уџбенике географије (Хумина и Рудине, Површи и Брда, итд.).

4.) У *Физичкој Географији* за V разред гимназије, у уводном одељку, као претходна знања изложени су основи Математичке Географије, Геологије и Картографије у најосновнијим цртама.

У место досадашње праксе да се математичка географија предаје као засебан предмет, Г. Милојевић је њу изложио у уводу у Физичку

Географију као део претходних знања, у најелементарнијим потезима. И ако би било сасвим умесно Математичку Географију у средњој школи свести на извесну суму претходних знања за Физичку Географију, а у толико више пажње и времена поклонила Антропогеографији, ипак мислим да је није требало свести на овако мало елементарних знања. Математичка Географија треба, истина, да пружи ученицима основна знања о облику, дименсијама и кретању земље, али она исто тако треба да им покаже и развој људских знања и погледа о овим особинама земље, и њихову тесну зависност од развоја опште људске мисли.

У новом издању овог уџбеника треба, свакако, допунити основе Математичке Географије у том смислу да ученици не само упознају особине земље као небеског тела, него и да схвате онај поступни ток развојка људске мисли и знања о земљи.

Остали одељци овог уџбеника обрађени су према најновијој литератури и представљају прегледно изложене основе Физичке Географије и Биогеографије према најмодернијим схватањима.

* * *

Без обзира на ово неколико незначајних напомена, уџбеници Г. Д-р Б. Милојевића представљају важну принову у нашој средњошколској географској литератури. Обрађени по најновијим научним изворима и увек сходно модерним педагошким начелима, написани живим и лаким стилем, они ће наставницима Географије, поред уџбеника Г. Т. Радивојевића, бити велика помоћ и добар путоказ, а ученици ће по њима моћи радити без икаквих тешкоћа које чине да предмет постане досадан и неразумљив.

Мислим, најзад, да ће они сами себи бити врло добра препорука.

С. М. МИЛОЈЕВИЋ

Б Е Л Е Ш К Е

Реформе на Берлинском Универзитету. — Док су педагошки принципи у осамнаестом веку тежили формирању способности, у деветнаестом веку предавању знања, дотле принципи модерне педагогије двадесетого века теже хармоничном развијању у оба правца. Начела саморадње, хармоничног израђивања себе, чулног схватања и спремања појединца за социалан живот¹⁾ руководе наставу и васпитање у новој немачкој школи од најнижег до највишег ступња.

Као први стуб модерног начина учења постала је настава рада (Werkunterricht).¹ На супрот ранијем механичком памћењу и неконкре-

¹ Детаљније о томе у чланцима: *Даншњи васпитни идеал у Немачкој и Школа рада у Шарлојенбургу*, у *Гласнику Професорског Друштва*.

тизованом учењу, знање се сада стиче, појмови стварају, способности развијају само помоћу руке која ради и чула која испитују.

Поред тога, јавила се потреба систематског израђивања говорно-мисленог доживљаја. У новој школи је средишна тачка наставе неговање матерњег језика, како у погледу здравог образовања гласова на основу вежбања из дисања и „говора напред“ (Vornesprechen), тако и у погледу лакоће изражавања и снаге облика. Вежбања у говору била би други стуб модерне наставе.

Тако исто, искуство је показало да врло важан васпитни утицај у погледу формирања индивидуалних способности имају телесна вежбања у различитом виду: као гимнастика, игра, спорт, ритмичка гимнастика. Телесна вежбања, дакле, чине трећи стуб савременог васпитања.

Ове три ствари имају општи и одсудни значај у васпитању, јер поштравају м'ћ опажања, јасност схватања, концентришу мисли, дају личну сигурност и одлучност. Као допуна формирању индивидуалних способности, њиховом хармоничном развијању, самоваспитању и дисциплиновању може донекле да послужи и музичко васпитање.

Ове педагошке тежње освајају постепено и Университет. У Пруској се све више увиђа да није довољно неговати само научну страну универзитетске наставе, већ да је потребно поклонити исто толико пажње и васпитној страни, као што је то случај на енглеским колеџима. С тога се сада захтева да се снажењем тела, неговањем живог матерњег језика, изоштравањем чула, како конкретним, тако и вишим духовним — моралним, социалним и националним — вредностима, универзитетска настава подеси у смислу активног израђивања духовне и телесне структуре појединца. По најновијим реформама, у наставни план Берлинског Университета уводи се гимнастика и разна телесна вежбања.

Из ових разлога, на новом пруском универзитету врло важну улогу имали би лектори.

Што се тиче универзитетског тела и самоуправе, јавља се тежња да се они упросте и демократизују.

Упрошћавање би било у томе што би се седам категорија универзитетских наставника свело на четири: редовне и ванредне професоре, хонорарне и приватне доценте. Лектори и асистенти остају даље, али не припадају више овом телу.

Демократизовање значило би проширивање круга оних који узимају учешћа у универзитетској самоуправи. Поред Ужег Факултета и Малог Сената, у које ће од сада моћи да улазе и ванредни професори и приватни доценти, установиће се Проширени Факултет и Велики Сенат. Првome ће припадати сви чланови универзитетског тела, другome заступници који нису у Ужем Факултету и Малом Сенату; број ових последњих не треба да пређе половину броја редовних професора. — Најзад, заступници студената и доцената образоваће, према потреби, један или више одбора (Arbeitsgemeinschaften), где ће се заједнички саветовати и договарати о распореду часова и другим питањима која се тичу нарочито студената.

Према изјави државног секретара Г. Бекера, својим новим универзитетским уредбама Пруска сада предњачи другим немачким покрајинама.

Нова душа. — Ратној кризи — како тврди Жорж Леконт у једном чланку у *Новој Француској* (La France nouvelle) — ми дугујемо за нову душу код младих; они су нагло изгубили вољу за јалове препирке и распре, добивши вољу за акцију, за одговорност, с изненадним схватањем реалности живота. Кршећи оквир старих конвенција и реметећи традиционална схватања, прерано развијен, разум доминира код младих, — тенденција која им даје скептичан изглед; више разумни но осетљиви, они су само ближи духу остварења него ли стању снова. У тој обнови душа младих, и спортови имају свој широки удео. Има одавно како је В. Џемс писао: „Ако хоћемо да сами постанемо господари мало пожељних емоционалних тенденција (страх, туга, итд.), ми треба најпре да се марљиво и хладнокрвно предамо спољним покретима које највише волимо да негујемо“. Ту је, у неколико речи, читава теорија спортова, савет једног изврсног психолога, обавештенога напором његове нације, како да се стекне одлично морално здравље.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге послане Уредништву:

Pedagogika. I. knjiga. *Vzgojeslovje, s temeljnimi nauki o dušeslovju, za učiteljišča in sorodne šole.* Spisala dr. Janko Bezjak in prof. Dragotin Pribl. (Odobril oddelek za prosveto in vere pokrajinske uprave v Ljubljani z odlokom z dne 25. oktobra 1923, št. 4184.) — V Ljubljani, založila Učiteljska tiskarna, 1923. С. 279, цена (тврдо везано) 56 д.

Антологија новије српске лирике, саставио Богдан Поповић, Пето издање. — Београд, издао С. Б. Цвијановић, 1924. С. XXI + 215, цена 30 динара.

Милоје Милојевић, *Смејана*, живот и дела. — Београд, С. Б. Цвијановић, књижар, 1924. С. 128, цена?

Експериментална педагогика, с нарочитим обзиром на васпитање делом, од Д-р В. А. Лаја. По одобрсњу пишчеву са трећег издања превео: Милан Медаков. (Библиотека модерне педагогике, уређује Дг. phil. Јов. Искруљев, 1. књига.) — Вршац, издавачка штампарија „Стерија“, 1924. С. 146, цена?

Д-р Душан Рајичић, *Посебна дидактика или наука о предавању појединих наставних предмета у основној школи.* Свеска прва. Треће, поправљено издање. (Препоручено од Главног Просветног Савета.) — Београд, 1924. С. 93, цена 15 д.

Карактер и рад Ђуре Даничића, прилози од Р. Врховца. (Књиге Матице Српске, бр. 48.) — Нови Сад, издање Матице Српске, 1923. С. 200, цена 30 динара.

Strossmayerova čitanka, sastavio Dr. Milan Prelog, prof. univ. (Narodna Knjižnica, jubilarni broj, svezak 100). — Zagreb, 1924. С. 92, цена 10 д.

Уредник,
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.